

Det første sociale medie

Bogtrykkerkunsten

Kragh, Helge Stjernholm

Published in:
Reformation 1517-2017

Publication date:
2017

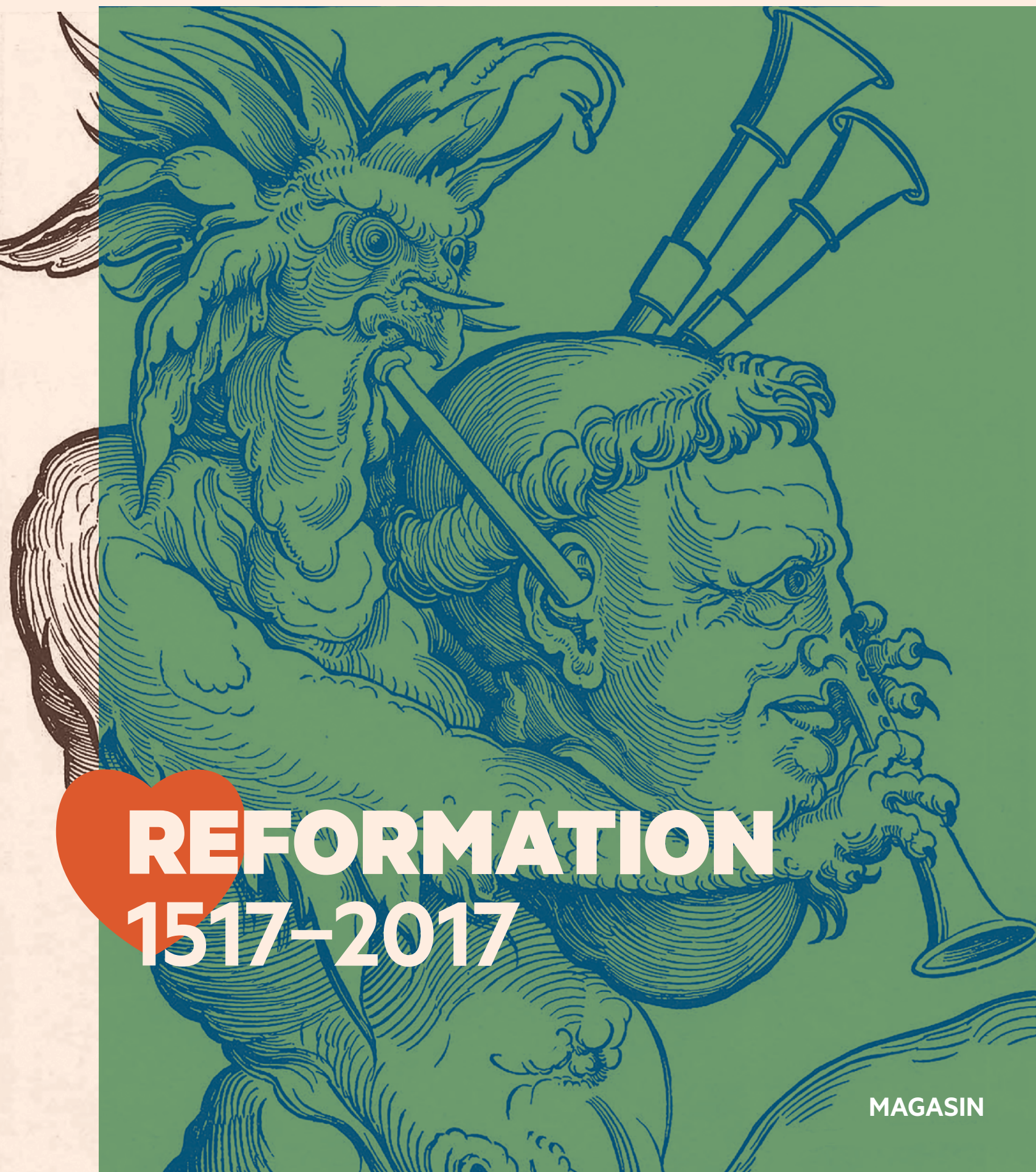
Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Kragh, H. S. (2017). Det første sociale medie: Bogtrykkerkunsten. I P. Bejder (red.), *Reformation 1517-2017* (s. 36æ37). Aarhus Folkeuniversitet.

500-ÅRS JUBILÆUM FOR REFORMATIONEN

Folkeuniversitetet

REFORMATION
1517–2017

MAGASIN

REFORMATION 1517–2017

FORORD

I 2017 ER DET 500 ÅR SIDEN, at Martin Luther slog sine 95 teser op på porten til slotskirken i Wittenberg. Handlingen blev startskuddet til reformationen og en lang række begivenheder og ideer, der ændrede både kirke og samfund. I Danmark fik vi reformationen i 1536.

I den anledning sidder du nu med et temamagasin i hånden udgivet af Folkeuniversitetet i Aarhus, Esbjerg og Herning. Et temamagasin der med artikler skrevet af 16 forskellige forskere, anlægger lige så mange forskellige vinkler på reformationen. Under læsningen får du rig lejlighed til at reflektere over, hvordan og hvor meget reformationen har haft indflydelse på den måde, vi lever og tænker på i dag.

VAR MARTIN LUTHER EN HELT ELLER EN SKURK?

Havde vi haft Twitter i dag, hvis ikke bogtrykkerkunsten var blevet opfundet? Bygger vores velfærdsstat på Luther – eller gør den ikke? Og når vi stadig sammen synger Luthers *Det kimer nu til julefest* og *Vor Gud han er så fast en borg*, hvad er det så for en salmetradition, vi holder ved lige? Og hvor mange ved, at satire ikke er et moderne mediefænomen, men bygger på en tradition fra 1500-tallet? Luther fremstillede paven som et æsel, mens pavens følgesvende viste Luther som alle traditioners slagter. Luther og hans tid har altid været omstridt og modsætningsfyldt.

I magasinet kan du blive klogere på reformationens hvem, hvad og hvor. Du kan læse om temaer som skolen, kunsten og kirken, kønsroller, propaganda og præstationsangst. Forhåbentlig finder du nye per-

Lucas Cranach den Ældre: Portræt af Martin Luther, 1529. Schlossmuseum, Weimar.
Foto / Scanpix

I TILLÆG TIL MAGASINET er der et digitalt undervisningsmateriale til de gymnasiale uddannelser med input til fagene religion, historie, dansk, samfundsfag, musik og filosofi. Til hvert fag er der en række undervisningsforslag og arbejdsopgaver, der inspirerer til både tværfaglige og enkeltfaglige forløb. Materialet er til gratis download for alle på reformation.fuau.dk under fanen 'MAGASIN'.

REFORMATION 1517-2017 Sammen med *Præsidiat for Reformationsjubilæet i Danmark* markerer Folkeuniversitetet i 2017 500-året med en række landsdækkende projekter om reformationen og dens betydning for menneske, stat og samfund. Projektet er støttet af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal.

Både magasin og undervisningsmateriale er en del af denne nationale og folkeoplysende markering af jubilæet.

KOLOFON

MAGASINET'S REDAKTION:

Peter Bejder / Anne Engedal / Sissel Worm Glass /
Henriette Pagh Mathiassen / Hanne Lundgren Nielsen
/ Per Straarup Søndergaard / Sten Tiedemann

MAGASINET ER BLEVET TIL MED BIDRAG AF:

Charlotte Appel / Lars Bisgaard / Sys Engstrøm Bjerre
/ Morten Fink-Jensen / Sissel Worm Glass / Gorm
Harste / Christian Hjortkjær / Bo Kristian Holm /
Grethe Jacobsen / Michael Nobel Jakobsen / Kirstine
Helboe Johansen / Nina Javette Koefoed / Helge
Kragh / Teitur Lassen / Marie Vejrup Nielsen / Jørn
Henrik Petersen / Hanne Roer / Jakob Schweppen-
häuser / Laura Skinnebach / Mattias Skat Sommer /
Lisbet Tarp

TAK TIL Kristeligt Dagblad, danmarkshistorien.dk,
folkekirken.dk og reformation.au.dk for at stille
materiale til rådighed

FORSIDE: Erhard Schön: *Djævlens sækkepibe*,
ca. 1530. Foto / Wikimedia Commons

GRAFIK: Oddfischlein

TRYK: Stibo

OPLAG: 60.000

© Folkeuniversitetet Aarhus, Emdrup og Herning, 2017

STØTTET AF:

*A. P. Møller og Hustru
Christine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal*

I SAMARBEJDE MED:

PRÆSIDIET FOR
REFORMATIONSJUBILÆET
I DANMARK

INDHOLDSFORTEGNELSE

- S. 4** HELT ELLER SKURK?
- S. 6** DE 95 TESER
- S. 8** LUTHER & MELANCHTHON
- S. 10** SÆT DIG TIL BORDS MED LUTHER
- S. 12** DET NYE LIV
- S. 14** DEN PROTESTANTISKE HUSMOR
- S. 16** TØGER OG KVINDERNE
- S. 18** REFORMATIONENS HISTORIE
- S. 20** AT VÆRE UTILSTRÆKKELIG
- S. 22** VELFÆRDSSTATEN
- S. 24** LUTHER-ROSEN
- S. 26** NYTTIGT OG FARLIGT
- S. 28** KRIGE OG MAGT
- S. 30** PANDEKAGER
- S. 32** AT LÆSE PRENT
- S. 34** LUTHERS MEDIEKAMPAGNE
- S. 36** DET FØRSTE SOCIALE MEDIE
- S. 38** VÅBEN OG HOLDEPUNKT
- S. 40** DEN KATOLSKE KIRKE VERSUS DEN LUTHERSKE KIRKE
- S. 42** MAGT OG GLANS
- S. 44** DIALOG MELLEM TO VERDENER
- S. 46** FORTIDSNØGLER I FREMTIDSLÅSE
- S. 48** HVIS EN TRADITION IKKE FORNYR SIG, SÅ STIVNER DEN
- S. 50** REFORMATIONSQUIZ

FØLG REFORMATIONEN

Du kan følge Reformation 1517–2017 på Facebook og Instagram,
og du kan tilmelde dig vores nyhedsbrev på reformation.fuau.dk

REFORMATION 1517–2017

REFORMATION_2017

Luther var en kontroversiel skikkelse, der havde offentlighedens bevågenhed og måtte finde sig i at blive fremstillet som både helt og skurk. I dette lidet flatterende billede fra reformationstiden skildres han som et fromt og villigt instrument, der er faldet i Djævlens kløer.
Erhard Schön: *Djævlens sækkepibe*, ca. 1530.
Foto / Wikimedia Commons

HELT ELLER SKURK?

LUTHERS EFTERLIV

AF MARIE VEJRUP NIELSEN
LEKTOR I RELIGIONSVIDENSKAB,
AARHUS UNIVERSITET

HAR LUTHER ÆREN for den danske velfærdsstat, eller er han i virkeligheden en formørket, religiøs radikal, som vi bør begrave dybt i fortiden? Reformationens jubilæet i 2017 bringer igen debatten om Luther og reformationen i kog. Det vrir med udgivelser om personen Luther, hans tanker og tankernes indflydelse på alt fra økonomi over sprog til musik. Samtidig dukker også de mere mørke sider af Luther op. For hvad var det nu, han skrev om jøderne? Og var der ikke også noget med, at han opfordrede de tyske fyrster til at slå ned på de bønder, som gjorde oprør? Sagde han ikke "slå dem ned som hunde"?

Det ene øjeblik citerer en dansk statsminister Luthers tanker, når han skal sætte tingene på plads – sådan som Venstres Anders Fogh Rasmussen (1953-) gjorde det i 2006 efter Muhammedkrisen. Det næste øjeblik trækker læserbrevsskribenter Luther frem som forbillede eller skræmmebillede for udviklingen af det danske samfund.

Heltedyrkelsen rækker helt tilbage til Luthers egen tid, hvor hans drikkekrus blev solgt som souvenirs. Luther var i sin egen tid en del af en teknologisk revolution, bogtrykkerkunsten, der var blevet opfundet i den vestlige verden i 1400-tallet, og bogtrykket var en af grundene til, at hans skrifter fik så stor udbredelse. I dag er Luther med på det nyeste og er selvfølgelig både på Twitter og Facebook – hvor man kan få daglige citater fra hans skrifter.

Der er mange flere aktuelle eksempler på dyrkelsen af Martin Luther – fx som Playmobil-figur. Den lille og fine figur, der holder et eksemplar af bibeloversættelsen i hånden, er produceret af Playmobil i samarbejde med Tourismus Nürnberg i anledning af jubilæet og har været udsolgt i flere omgange. Især synes trangten til at have en lille legetøjs-Luther stående på skrivebordet at have bredt sig blandt luther-ske præster og teologer.

MÆNGDEN AF MERCHANDISE er også helt uoverskuelig. Alt fra madkasser over sokker og T-shirts til kaffekrus kan fås med Luther-citater og -billeder. Du kan købe Luther-øl og sætte et reformationsklistermærke på din bil – og så er jeg slet ikke begyndt på alt det, der har at gøre med Luthers hustru, Katharina von Bora (1499-1552). Hun kan næsten følge med ægtemanden, når det gælder ølnavne, T-shirts og krus.

Men der er også mange, der fremhæver Luther som en skurk. En formørket, radikal religiøs mand, som var helt uvillig til at se nuancer og kompromiser. Som kaldte paven for Antikrist – og det var endda

en af de pænere ting, han kunne finde på at kalde sine modstandere. Som skrev fordømmende tekster om jøderne, muslimerne og bønderne. Som indyndede sig hos magthaverne for at få sin reformation til at lykkes. Og som dermed skrev tekster, diktatoriske regimer senere kunne benytte til at argumentere for udrensninger og raceadskillelse. For dem, der ser Luther som skurk, gælder det om at få døren til reformationen lukket og låst godt og grundigt og i stedet fremhæve oplysningstiden som fundamentet for det moderne samfund.

LUTHER ER FASCINERENDE, skræmmende og tiltrækkende. Hans mange, mange tekster indeholder tanker og begreber, der igen og igen har spillet en rolle i den europæiske historie. Hans reformatoriske ideer blev grundlaget for de store forandringer, der skete i Danmark i 1500-tallet, og de var med til at skabe elementer i dagens danske samfund. Fx de tætte bånd mellem kirke og stat i Danmark i dag.

Men hvad med alt det andet? Kan det virkelig passe, at en vildttænkende munk fra 1500-tallet har formet byggestenen for den danske velfærdsstat 500 år senere? Eller er det mere de mørke sider af vores samfund, han står bag? Fejringen af reformationsåret er en god lejlighed til at få flere sider af Martin Luther frem i lyset. Kun på den måde kan det undgås, at 2017 bliver en ukritisk lovprisning af alt, der har med Luther at gøre. Formentlig vil de mange perspektiver og diskussioner, som bliver sat i gang, ikke kun give svar, men også rejse nye spørgsmål om den rolle, reformationen har haft og bør have i samfundet.

Få svarene – og endnu flere spørgsmål – i de mange arrangementer i reformationsåret 2017!

Luther var en mester i branding og betjente sig flittigt af sin tids kommunikationskanaler. I dag dyrkes han nærmest som kult, og mængden af merchandise udformet som Luther er imponerende. Denne Playmobil Luther-figur er fx blevet en stor salgssucces.

DET ER DA TANKEVÆKKENDE,
AT HVIS LOVEN OM FORBUD
MOD HADPRÆDIKANTER HAVDE
EKSISTERET FOR 500 ÅR SIDEN,
SÅ HAVDE MARTIN LUTHER
SANDSYNLIGVIS
VÆRET PERSONA NON
GRATA I DANMARK.

Læserbrev af Jens Raahauge, Information den 1/11 2016

DE 95 TESER

KAMPEN MOD AFLAD

AF BO KRISTIAN HOLM
LEKTOR I TEOLOGI,
AARHUS UNIVERSITET

DET ER BLEVET ET IKON: Luther, der hamrer 95 teser op på kirkedøren i Wittenberg. Det blev det allerede i Luthers tid. Men om Luther faktisk slog teserne op, ved vi ikke med sikkerhed. Luther selv omtalte aldrig opslaget af de 95 teser på kirkedøren. Historien har vi fra hans nære ven og medarbejder Philipp Melancthon (1497-1560). Vi ved dog, at Luther selv sendte teserne til repræsentanter for kirken. Han ville begynde en diskussion af kirkens afladspraksis. Og vi ved, at døren til slotskirken i Wittenberg blev brugt som universitetets opslagstavle. Så det er højst sandsynligt, at de har hængt der. Måske blev de hængt op af pedellen.

Teserne kan være svære at forstå, for de tager udgangspunkt i en problemstilling, vi ikke længere er fortrolige med. Den første tese slår fx fast, at

Jesus sagde, at hele livet skulle være en bod. Det udgangspunkt er ofte gledet til side, og teserne er alene blevet identificeret med opgøret med forestillingen om, at man kunne købe sig til Guds nåde. Første tese viser imidlertid, at Luther er lige så optaget af et andet problem.

For at forstå Luther og teserne er man nødt til at forstå det katolske bodssakramente, som det blev praktiseret på Luthers tid. Gennem boden kunne man igen få del i Guds nåde og dermed adgangen til Himlen, hvis man havde mistet den. Havde man syndet, havde man dels gjort sig skyldig over for Gud, dels påkaldt sig en straf for synden. Begge dele måtte udlignes, før man kunne komme i Himlen.

DERFOR BESTOD BODSSAKRAMENTET AF TRE

DELE: Først skulle man (1) bekende sin synd og angre den. På den baggrund gav præsten (2) syndsforladelse og fastsatte (3) den straf, der skulle gøre bod for synden, fx gennem faste, bønner og pilgrimsrejser. Gud var nemlig både barmhjertig og retfærdig: Den barmhjertige Gud tilgav, men retfærdigheden krævede straf for synden. Aflad har kun noget at gøre med det sidste. Den forkortede straffen for den synd, der allerede var tilgivet. Den straf, der ikke blev betalt i liv, måtte udstås i skærsilden efter døden. Straffen havde imidlertid to sider. Dels var den en straf, dels var den også en slags medicin, der skulle bekæmpe synden i den enkelte. For Luther var afladshandlen alene optaget af det første og glemte det sidste. Den glemte, at hele livet skulle være en bod, og boden derfor ikke var noget, der kunne overstås.

Da mange var bange for udsigten til at ende i skærsilden, var interessen for at begrænse opholdet stor. Her kom afladshandlen ind i billedet. Med pavens

velsignelse kunne man ved at købe afladsbreve bringe sig selv eller nærtstående familiemedlemmer ud af skærsildens flammer. Eller sagt med et kendt slogan: "Når pengene i kisten klinger, straks sjælen ud af skærsilden springer." Forestillingen byggede på, at paven kunne stadfæste en "plenar aflad", dvs. en fuldstændig aflad for alle synder. Dermed havde man udsigt til helt at undgå skærsilden. Det var et effektivt salgsargument.

På Luthers tid havde salget af afladsbreve nået et højdepunkt. Retten til salg var givet til biskop Albrecht af Brandenburg (1490-1545), der imod de kirkelige bestemmelser var blevet biskop flere steder og derfor måtte betale en stor kompensation til Rom. I Rom skulle pengene bruges til den Peterskirke, man var begyndt at bygge i 1506.

Hele afladshandlen var altså indvævet i økonomi på kryds og tværs, men Luthers kritik spidsede til, når det drejede sig om brugen af økonomiske logikker og om forholdet mellem Gud og menneske. Kritikken ramte især opfattelsen af, at kirken fungerede som forvalter af Guds nåde og kunne fastsætte den passende "betaling".

Kirken skulle ikke være mellemmand mellem Gud og menneske. Enhver stod selv direkte over for Gud. Og troede man på Guds barmhjertighed, så havde man al den tilgivelse, man havde behov for. Tættere på Gud kunne man ikke komme. Stillede kirken sig mellem Gud og menneske, havde den misforstået sin opgave. Derfor burde kirken slet ikke have nogen magt i verden, men skulle i stedet koncentrere sig om at forkynde evangeliet, så evangeliet kunne skabe den tro, som Luther så som den afgørende forbindelse mellem Gud og menneske.

SAKRAMENTE er såkaldte nådemidler eller hellige handlinger – dvs. bestemte handlinger, som formidler Guds nåde. Den danske folkekirke har kun to sakramenter, dåb og nadver, mens den katolske kirke har flere.

BOD er et kristent begreb, der handler om at opnå Guds tilgivelse og frelse. Direkte forklaret betyder det enten bedring eller omvendelse. I den romersk-katolske kirke er bod et særligt sakramente, der modtages i forbindelse med et skriftemål.

Billedet viser afladshandel i en tysk by. Afladsagenterne sidder ved deres boder og sælger syndsforladelse. Farvelagt træsnit af Jörg Breu den Ældre, ca. 1530. Foto / INTERFOTO, Alamy Stock Photo

Martin Luther slår de 95 teser op på døren til slotskirken i Wittenberg. Maleri af Ferdinand Pauwels, 1872. Wartburg-Stiftung, Eisenach. Foto / Wikimedia Commons

PHILIPP MELANCHTHON (1497-1560) var Luthers nærmeste kollega og ven. Melanchthon var lidt af et vidunderbarn og en ægte renaissance-humanist. Han blev bachelor i det, man kaldte artes liberales (grammatik, logik og retorik, geometri, aritmetik, astronomi og teoretisk musik) allerede som 14-årig og blev udnævnt til professor i græsk på universitetet i Wittenberg som 21-årig. Han blev kendt som reformationens diplomat, der bl.a. udgav de første lutherske lærebøger og stod bag en gennemgribende udvikling af de europæiske universiteter – bl.a. af Københavns Universitet i 1537.

Lucas Cranach den Yngre: Dobbeltportræt af Martin Luther og Philip Melanchthon. Ukendt årstal. Privat samling. Foto / BAL, Scanpix

Hvad har The Beatles og den lutherske reformation i 1500-tallet med hinanden at gøre? Mere end man først tror: Begge kulturelle fænomener var kendetegnet af et tæt samarbejde mellem to stærke personligheder, og i begge tilfælde har 'fansene' være hurtige til at udråbe den ene som helt og den anden som forræder. En tolkning, som der er grund til at være kritisk over for – både når det gælder reformationen og The Beatles.

Paul McCartney og John Lennon. Foto / Scanpix

LUTHER & MELANCHTHON

REFORMATIONSTIDENS LENNON-MCCARTNEY?

AF MATTIAS SKAT SOMMER
PH.D.-STIPENDIAT I KIRKEHISTORIE,
AARHUS UNIVERSITET

DET ER NÆPPE GÅET NOGENS NÆSE FORBI, at 2017 er jubilæumsår. Det er 30-året for FN's rapport om global bæredygtighed *Our Common Future*, 50-året for Beatles' *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* samt 100-året for salget af Dansk Vestindien til USA. Og så er det i 2017 500 år siden, at Martin Luther – angiveligt – slog sine 95 teser om afladen op i Wittenberg.

Ikke mindst dette sidste jubilæum har givet anledning til en del misforståelser og overvurderinger. Så stærk er arven fra Luther, at mange glemmer, at Wittenbergreformationen var resultatet af et teamwork. Allerede siden det første jubilæum i 1617 har Luther i høj grad stået i centrum af festlighederne og den erindring om 1500-tallets religionskulturelle omvæltninger, som hver generation har konstrueret. Der er grund til at lade 2017 blive det reformationsjubilæum, der erindrer, at reformationen var andet og mere end Luther. Dennes kollega i Wittenberg, Philipp Melanchthon, har alt for ofte stået i skyggen af Luther, reduceret til i bedste fald en 'medarbejder' eller i værste fald den, der ødelagde det kildefriske hos Luther og forberedte den stendøde ortodoksi. Selvom forskningen for længe siden har peget på det uholdbare i denne konstruktion, lever den stadig i bedste velgående.

Ingen tvivl om, at Luther og Melanchthon var forskellige i både udtryk og personlighed: Et sted sammenligner Luther sig selv med den skovhugger, der rydder buske og torne af vejen for at give plads til Melanchthon, der planter, kultiverer og vander. Og nok kunne de udtrykke sig på forskellig vis – hvor Luther f.eks. talte om tre 'stænder' indsat af Gud, afviste Melanchthon dette blankt og talte i stedet om lovens tre brug og fyrsternes ansvar for religionen – men dog var deres mål det samme: at sikre en forbedring af kristenheden og de kristne.

MED EN ANALOGI til et andet 2017-jubilæum, nemlig 50-året for udsendelsen af The Beatles' næstbedste LP (efter *Revolver*), kan man spørge, om ikke samarbejdet mellem Luther og Melanchthon kan sammenlignes med det, der var mellem John Lennon og Paul McCartney i 1960'ernes populærmusikkultur. Rockbandet fra Liverpool var næppe nået langt, hvis ikke det havde været for Lennon og McCartneys teamwork. Fans har ellers haft travlt med at udråbe enten den 'viltre' Lennon eller den 'bløde' McCartney som den sande hjerne bag Beatles, ligesom forskellige lutherske grupper efter reformatorernes død havde travlt med at udråbe hinanden til forrædere. Den virkelige historie er dog, som altid, langt mere kompleks.

SELVOM BEATLERNE med tiden udviklede sig i forskellige retninger, der forberedte de fires solokarrierer, opnåede de de bedste resultater, når de arbejdede tæt sammen. Uden 'Lennon-McCartney'-brandet havde verden ikke hørt *She Loves You*, *Day Tripper*, *Yellow Submarine*, *A Day in the Life* eller *I've Got a Feeling*. Og uden det tætte

samarbejde mellem Luther og Melanchthon var det sikkert slut med reformationen efter 1520'ernes bondekrig og rigsdagen i Augsburg i 1530.

DET HØRER MED TIL HISTORIEN, at Luther og Melanchthon faktisk er udtryk for en omvendt Lennon-McCartney: Mens samarbejdet mellem de to Beatler var tæt i de tidlige år for at blive mere sporadisk sidenhen, blev udvekslingen mellem de to reformatorer kun tættere og tættere med tiden. Det må også siges, at ligesom resten af Beatles – George Harrison og Ringo Starr – ikke bør lades ude af betragtning, skal det heller ikke glemmes, at reformationens udbredelse beroede på en lang række andre kvinder og mænd ved Luthers og Melanchthons side: Johannes Bugenhagen, Katharina Schütz Zell, Lazarus Spengler og mange flere. Hvis man vil have det fulde billede af 1960'ernes populærmusikkultur, bør Rolling Stones nok også tages med – ligesom også Jean Calvin og Theodor Beza hører med til fortællingen om reformationen.

Den historie er værd at huske på, når reformationen fejrer sit 500-års jubilæum.

SÆT DIG TIL BORDS MED LUTHER

I LUTHERS HJEM i Wittenberg spiste 30-40 mennesker dagligt med omkring middagsbordet – og det var uden tvivl livligt. Luther viste også her, at han var et muntert og selskabeligt menneske, der brændte for sin sag. Rundt om bordet sad kolleger, studerende og andre gæster.

Citaterne* er taget ud af sammenhæng, men det skal ikke forhindre os i at nyde dem, glædes, undres og måske forarges en lille smule.

Velbekomme!

DE, DER GÅR IND FOR
CØLIBATET, SKULLE
FORBYDES AT SKIDE.

JEG KENDER IKKE NOGEN
BEDRE MEDICIN END VREDEN.
FOR NÅR JEG VIL SKRIVE, BEDE
OG PRÆDIKE GODT,
SÅ MÅ JEG VÆRE VRED;
DA RULLER BLODET I MINE
ÅRER, MINE TANKER SKÆRPES,
OG ALLE BETÆNKELIGHEDER
FEJES AF VEJEN.

DU SIGER, DU ØNSKER DIG EN SMUK,
FROM OG RIG KONE! MIN STAKKELS
VEN. HENDE BURDE MAN FØRST
TEGNE FOR DIG. ÉN MED RØDE
KINDER OG HVIDE BEN. DET ER DE
FROMMESTE, MEN DE KAN IKKE LAVE
MAD OG ER KEDELIGE I SENGEN.

HVOR STOR MAGTEN END
ER, SÅ KOMMER DEN IKKE
TIL AT HERSKE, MEN DET
GØR VISDOMMEN.

DRENGE ELSKER DØDBRINGENDE VÅBEN.
DET SKAL MAN IKKE TILLADE.

MIN KONE BESTEMMER
OVER MIG, FOR HUN
REGERER I HJEMMET.
JEG UNDER HENDE GERNE
KOMMANDOEN OVER
HUSHOLDNINGEN, MEN UDEN
FOR HJEMMET VIL JEG DOG
BEHOLDE MINE RETTIGHEDER
HELT OG FULDSTÆNDIG
UINDSKRÆNKET.
FOR KVINDER, DER REGERER,
HAR ALDRIG FØRT NOGET
GODT MED SIG.

PÅ DOMMENS
DAG ER JEG
SIKKER PÅ,
AT EN FROM
SKOLELÆRER
VIL GÅ FORAN
ALLE PAVER.

UDEN SÆRLIG
ANLEDNING
RAMMES VI AF
BEGÆR, LIGESOM
AF LUS OG LOPPER;
KÆRLIGHEDEN
DERIMOD ER DER
FØRST, NÅR VI VIL
TJENE ANDRE.

DET NYE LIV

FAMILIE OG ÆGTESKAB

AF NINA JAVETTE KOEFOED
LEKTOR I HISTORIE,
AARHUS UNIVERSITET

MED REFORMATIONEN ændrede ægteskabet status. Det gik fra at være et sakramente i den katolske kirke til at være en verdslig institution i den protestantiske kirke. Det betød ikke, at ægteskabet blev regnet som mindre betydningsfuldt. Tværtimod. Luther gjorde nemlig op med ideen om, at det bedste kristne liv blev levet i cølibat i et kloster. Til gengæld anså han ægteskab og familie som centralt for det jordiske liv. Pligterne over for ægtefælle og familie var afgørende for det kristne menneske.

IFØLGE LUTHER HAVDE ÆGTESKABET TRE FORMÅL:

- For det første skulle mennesket leve op til det guddommelige bud om at få børn, opdrage dem og videreføre og udbrede menneskeslægten.
- For det andet skulle ægteskabet beskytte det enkelte menneske mod seksuel synd. Ifølge det sjette bud – "Du må ikke bedrive hor" – var alle seksuelle forhold uden for ægteskab en synd. Inden for ægteskabets rammer var sex til gengæld en gensidig pligt og en del af ægteskabets formål.
- For det tredje var ægteskabet til for, at ægteparret kunne være hinanden til gensidig støtte og hjælp – også i alderdommen.

Konsekvensen af ægteskabet som verdslig institution var, at ægtefæller kunne lade sig skille. Dog var skilsmisse kun muligt, når ægteskabets formål ikke kunne opfyldes. Det betød konkret, at man kunne opnå skilsmisse, hvis en af parterne efter ægteskabets indgåelse viste sig ikke at kunne dyrke sex, fx pga. impotens. Desuden kunne ægtemanden eller hustruen opnå skilsmisse, hvis ægtefællen rømte, dvs. stak af eller forsvandt uden spor. Dog skulle man have været væk i over tre år, før det var skilsmissegrund. Og endelig kunne den uskyldige part blive skilt, hvis den anden var utro og begik hor.

LUTHER BESKREV ÆGTEPARRETS PLIGTER i *Den Lille Katekismus*, som han udgav i 1529. Det var en vejledning til almindelige mennesker om, hvordan de skulle leve et godt kristent liv. Luther påpegede, at det er mandens pligt at behandle sin hustru med omtanke og ære, samtidig med at det er hustruens pligt at adlyde sin mand. Men samtidig må han ikke være bitter på hende, og modsat må hun ikke have grund til at frygte ham. Over for resten af familien og husstanden er manden og hustruen ligestillede.

Et af ægteskabets formål var at opfostre børn. Luther skrev, at forældre ikke må gøre deres børn vrede, men skal "opføde dem i Tugt og Herrens Formanelse". Forældre har med andre ord pligt til at opdrage børn som gode kristne. Det kræver ifølge Luther også tugt. Børnene skal til gengæld overholde det fjerde bud: "Du skal ære din far og din mor". Det anså Luther som helt centralt for hele samfundets opbygning og alle sociale relationer. Luther uddybede, at børn skal udvise respekt og lydighed over for forældrene i tanker, ord og gerninger. Det gælder også, når de bliver voksne.

Da Christian V's Danske Lov blev udgivet i 1683, var børns overtrædelse af det fjerde bud, "Du skal ære din far og din mor", en kriminel handling. Hvis børn ikke efterlevede de kristne formaninger – ærlighed, ædruelighed, fredsommelighed, flittighed og sparsommelighed – kunne deres forældre gøre dem arveløse. Hvis børn direkte sagde deres forældre imod eller talte dårligt om dem, kunne man ud over at blive gjort arveløs komme i tugthus på livstid. Endelig var der dødsstraf, hvis man slog sine forældre. Illustration fra Grandville: *Cent Proverbes*, 1845. Foto / Wikimedia Commons

ÆGTEPARRET VAR KERNEN i husstanden, der ud over børn og forældre også bestod af tjenestefolk. Som børnene var de forpligtet til at være lydige over for deres husbond og madmor. Til gengæld skulle ægteparret også forsørge og opdrage deres tyende som gode kristne og ikke bruge vold og trusler.

Luther anså ægteskabet som et forhold båret af gensidig respekt og kærlighed, samtidig med at der ikke var tvivl om, at manden skulle bestemme. I forhold til familien og resten af husstanden var ægteparret en autoritet, som børn og tyende skulle adlyde.

Det er imidlertid centralt for Luthers syn på ægteskab, familie og husstand, at alle sociale relationer var bundet sammen om de gensidige forpligtelser. Og ægteparret var ansvarligt for at opdrage de kommende generationer som gode kristne, der kunne læse deres katekismus. Dertil kom et ansvar for et godt kristent hushold. Børn og tyende skulle forsynes, og alle skulle udføre det arbejde, Gud havde udset dem til, og den sociale orden skulle opretholdes og respekteres.

UKRISTELIG OPFØRSEL

Retssager viser, at det havde betydning, om parterne havde levet op til de kulturelle normer for godt kristent samliv. I 1727 søgte Else Christensen skilsmisse fra sin voldelige og utro ægtemand. Hun kunne søge skilsmisse, fordi han havde begået hor, men han var også tyrannisk og voldelig. Samtidig mente hun selv, at hun havde været lydlig, trofast og kærlig. Modsat endte Gertrud Friedrichsdatter i 1776 i Viborg Tugthus i to år pga. ukristelig opførsel. Gertrud drak og solgte mad og løsøre for at købe brændevin. Tilmed bandede og svovlede hun, når hun var fuld.

Martin Luther i familiens skød. Reproduction efter maleri af Gustav Spangenberg, 1875. Foto / Wikimedia Commons

DEN PROTESTANTISKE HUSMOR

KVINDEBILLEDET

AF GRETHE JACOBSEN

DR.PHIL., FØRSTEBIBLIOTEKAR (FHV.),
DET KONGELIGE BIBLIOTEK

KVINDEBILLEDET i 1500-tallet var formet af forskellige traditioner. En tradition byggede på antikkens og middelalderens billede af kvinden, en anden på Bibelen, og en tredje på samfundets dagligdag. Fælles for de tre traditioner var, at de var opstået i et patriarkalsk samfund med et køns-hierarki, hvor det mandlige var bedst og det kvindelige næstbedst.

Det antikke kvindebillede – skabt af den græske filosof Aristoteles (384-322 f.Kr.) og videreført af lærde mænd i middelalderen – præsenterede kvinder som ufuldkomne mænd, der ikke kunne nyde samme privilegier som det maskuline køn. Selv kvinders andel i skabelsen af et barn blev reduceret. Det var videnskabeligt accepteret, at mænds sæd indeholdt et fuldkomment barn, og at moderen kun fungerede som en beholder. At mange børn lignede deres mor, blev gladeligt ignoreret.

Bibelens skabelsesberetning fortæller, at Eva blev skabt af et af Adams ribben. Det blev i middelalderen tolket som, at kvinden skulle være mandens partner. Men Eva var også skyld i syndefaldet, da hun fristede Adam, selvom han som mand burde have vidst bedre. Denne modsigelse har kvinder brugt som argument imod mænds fuldkommenhed. For var de det, lod de sig jo ikke lokke af ufuldkomne væsener!

I BIBELEN ER JOMFRU MARIA et modbillede til Eva, og hun fik i løbet af middelalderen stadig større betydning. Hun var den milde, barmhjertige moder, der gik i forbøn hos sin søn for de ulykkeliges sjæle. Det Nye Testamente præsenterede endvidere to forskellige kvinderoller i fortællingen om Martha og Maria, hvis hjem Jesus besøgte. Martha var den huslige, der forberedte måltidet for gæsten, mens Maria var den åndeligt søgende, der sad ved Jesu fødder og lyttede til hans budskab. Da Martha beklagede sig over ikke at få hjælp, sagde Jesus mildt, at Maria havde valgt "den gode del" (Lukas 10, vers 42). Dette billede inspirerede de kvinder, der valgte et fromt liv i kloster fremfor ægteskab.

I det verdslige samfund, hvor de fleste kvinder og mænd færdedes, havde manden ifølge lovene magten i en husstand, mens hustruen, hjemmeboende børn og tjenestefolk var underordnede. Enker kunne dog også være husstandsoverhoveder. Det samme kunne enlige kvinder.

Af dette brogede kvindebillede videreførte reformatorerne billedet af Eva som både mandens partner og den skyldige i syndefaldet. Derimod mistede Jomfru Maria sin frelserrolle, og hun blev reduceret til at være den, der fødte Jesus. Den Maria, der sad ved Jesu fod, forsvandt også. Nu blev Martha det

positive kvindebillede på den gifte kvinde, der opdrog sine børn i den rette tro. Hun overvågede også, at tjenestefolkene opførte sig kristeligt og sørgede for husholdningen.

I KAMPEN FOR DEN SANDE RELIGION inddrog protestanterne den retskafne og ærlige borger eller bonde, der kunne blive helt ved at kæmpe for sin tro og ikke længere narres af (katolske) præster. Det var derimod svært for en kvinde åbenlyst at kæmpe for sin religion, hvor protestantisk hun end var. En kvinde, der stod frem i offentligheden, blev anset for at være en prostitueret og i reformationsdebatten blev hun betragtet som den babyloniske skøge, der var symbolet på alt, hvad der var galt med kirken. Dette negative kvindebillede blev presset ned over alle enlige kvinder. I 1549 udstedte byrådet i Malmø – som dengang var en del af Danmark – en vedtægt, der påbød alle 'selvfødinge' (ugifte kvinder med egen husholdning) straks at tage stilling som tjenestepiger. Hvis ikke ville de blive forvist fra byen. Middelalderens kvindebillede, der havde omfattet flere roller, blev i de protestantiske samfund begrænset til én: husmoderens.

I 1400-tallet tegnede den franske forfatterinde Christine de Pizan (1364-1430) nogle stærkt positive kvindebilleder i sine skrifter. Det gælder ikke mindst i hendes kvindehistorie fra 1404, hvor hun portrætterede handlekraftige, modige og intelligente kvinder. Christine blev i 1500-tallet efterfulgt af adskillige lærde kvinder, der tog til genmæle mod de kvinde-fjendske billeder i perioden og forsvarede kvinder med et positivt kvindebillede baseret på antikkens litteratur og på bibelske tekster. Men deres kvindebillede fik ikke nær så stor gennemslagskraft som det kvindebillede, mændene skabte.

Billede ovenfor: Billedet stammer fra Luthers bibel og viser skøgen med pavehue ridende på et syvhovedet uhyre. Babylons skøge var et yndet motiv brugt af protestanterne som billede på den korrupte katolske kirke. Sammenkoblingen af dette kvindebillede med den 'onde' og 'korrupte' pavestol betød, at det var svært for kvinder at deltage i den offentlige debat og blive accepteret. Foto / Wikimedia Commons

Billede til venstre: Pave Frans omfavner Sveriges kvindelige ærkebiskop under sit besøg i Lund, 2016. Den katolske kirke tillader stadig ikke kvindelige præster. Det teoretiske grundlag for, at kvinder kan blive præster, skabes faktisk med reformationen, men der går mange århundreder, før de første kvindelige præster og biskopper udnævnes. Foto / Max Rossi, Scanpix

HISTORIEN OM MARTHA OG MARIA

Mens de var på vandring, kom Jesus en gang ind i en landsby, og en kvinde ved navn Martha tog imod ham. Hun havde en søster, som hed Maria; hun satte sig ved Herrens fødder og lyttede til hans ord. Men Martha var travlt optaget af at sørge for ham. Hun kom hen og sagde: "Herre, er du ligeglad med, at min søster lader mig være alene om at sørge for dig? Sig dog til hende, at hun skal hjælpe mig." Men Herren svarede hende: "Martha, Martha! Du gør dig bekymringer og er urolig for mange ting. Men ét er fornødent. Maria har valgt den gode del, og den skal ikke tages fra hende."

Det Nye Testamente. Lukasevangeliet, kapitel 10, vers 38-42

TØGER OG KVINDERNE

STATENS BEKÆMPELSE AF SEKSUEL UMORAL

AF MICHAEL NOBEL JAKOBSEN

PH.D. I HISTORIE,
AARHUS UNIVERSITET

I 1600-TALLET var sex kun tilladt inden for rammerne af det kristne ægteskab. Al anden seksuel aktivitet blev betragtet som en krænkelse af både Gud og samfundets orden og var derfor ulovlig. Det var der i virkeligheden intet nyt i. Det havde været idealet siden kristendommens indførelse i Danmark, og både den katolske kirke og de verdslige myndigheder havde hver for sig i løbet af middelalderen forsøgt at regulere befolkningens seksualitet. Men da kirken blev underlagt staten ved reformationen i 1536 forenedes de religiøse og verdslige kræfter nu i en intensiv disciplineringsindsats over for befolkningen, hvor bekæmpelsen af seksuel umoral spillede en central rolle. Den strengt religiøse samfundsmoral kom til udtryk i udstedelsen af scribevis af love og forordninger, som havde til formål at bekæmpe synd og ukristelig livsførelse i befolkningen. Det handlede om at skabe gode kristne og lydige undersåtter til glæde og gavn for Gud og kongen. Et ideal, som kulminerede i første halvdel af 1600-tallet under Christian 4.s regering, samtidig med at en særlig streng, bodsorienteret luthersk kristendomsforståelse blev altdominerende inden for kirken.

Mens ægteskabsbrud (hor) allerede fra 1537 potentielt kunne medføre dødsstraf, lod en skærpet indsats over for sex mellem ugifte vente længere på sig. Først i 1617 benyttede Christian 4. fejringen af 100-året for Luthers 95

teser til at markere en skærpet holdning over for sex mellem ugifte – eller 'lejermål', som det blev kaldt. I den såkaldte 'løsagtighedsforordning' blev det bestemt, at de, der begik lejermål, skulle straffes med bøder. Straffen blev dog kraftigt reduceret, hvis parterne giftede sig. Desuden skulle mand og kvinde i kirken bekende eller 'skrifte' deres synd i al offentlighed, dvs. foran hele menigheden og præsten. Kunne man ikke betale sine bøder, eller var der tale om gentagelsestilfælde, skulle man straffes fysisk eller med fængsel.

LOVEN BLEV DOG i praksis langt fra altid fulgt slavisk. Det fremgår af følgende eksempel fra Jetsmark Sogn i Vendsyssel. I løbet af en kort årrække i første halvdel af 1630'erne lykkedes det – uden for ægteskab – tjenestekarlen Tøger Christensen at gøre hele tre kvinder gravide. Hvilke konsekvenser det fik for den første af disse kvinder, Margrethe Thorkildsdatter, ved vi intet om, men for de to andre kvinder, Maren Andersdatter og Anne Jensdatter, fik forbindelsen med Tøger alvorlige konsekvenser. Da kvinderne ikke betalte deres bøder, blev de truet med 'kagstrygning' (offentlig piskning), medmindre betalingen faldt. Straffen var forbundet med tab af ære og medførte, at de kagstrøgne kvinder blev udelukket fra lokalsamfundets sociale fællesskab. Da Tøger ikke ville gifte sig med nogen af kvinderne, stod de samtidig med et uægte barn på armen, hvilket gjorde det mere end vanskeligt at finde et arbejde eller en ægtemand.

Der blev imidlertid aldrig gjort alvor af truslen om kagstrygning. Og da Maren – formentlig af frygt og desperation – flygtede ud af landet, og Anne intet ejede, men måtte tigge for føden, opgav øvrigheden til sidst også bødekravene. Øvrighedens lokale repræsentant fandt det tilsyneladende ikke formålstjenligt at lade den tilbageblevne Anne kagstryge.

MODSAT KVINDERNE udstod Tøger sin straf. I hvert fald til dels. Således bevidnede Tøgers arbejdsgiver i 1636, at Tøger hele tre gange havde erkendt og angret sin synd over for ham og menigheden i Jetsmark Kirke. Tøgers arbejdsgiver i hele perioden var nemlig ingen ringere end selveste sognepræsten i Jetsmark! Tøger betalte desuden en bøde på hele 28 rigsdaler til øvrigheden for sine gentagne retsbrud, men den fysiske straf, som lovgivningen foreskrev, udeblev.

Selvom kvinderne undgik straf, var konsekvenserne for dem langt større end for Tøger, som stadig var i præstens tjeneste i 1636. Selvom præsten var en af statens lokale embedsmænd og skulle fremstå som rollemodel og garant for den kristne moral og livsførelse, viser eksemplet, at præstegården også indgik som en naturlig del af den lokale sociale virkelighed. Tilsyneladende var der en gensidig sympati mellem præsten og Tøger. Det er således ikke utænkeligt, at præsten hjalp Tøger økonomisk med den store lejermålsbøde, der langt oversteg en almindelig tjenestekarls betalingsevne.

Da Tøger i 1636 blev trolovet med en helt fjerde kvinde, Karen Erichsdatter, havde præsten også en finger med i spillet, da parret overtog en fæstegård i den nærliggende landsby Kaas. Gården kom til at danne rammen om parrets ægteskab indtil Tøgers død i 1667, og trods hans syndige ungdom indgik parret som en respekteret del af lokalsamfundet.

Som eksemplet med al tydelighed viser, havde lokale forhold endnu i 1600-tallet væsentlig indflydelse på forvaltningen af lovgivningen og konsekvenserne for de involverede. Det blev der ændret på under enevælden i 1700-tallet, hvor lejermålsforseelsen blev retsfulgt langt mere systematisk og konsekvent.

Billede ovenfor: Den nye kristne lovgivning om sex kunne få meget alvorlige økonomiske og sociale konsekvenser for dem, der ikke indordnede sig – særligt for kvinder, der i højere grad end mænd blev ramt af konsekvenserne af sex uden for ægteskabet. Edvard Munch: *Aske*, 1895. Nasjonalgalleriet, Oslo. Foto / Wikimedia Commons

Billede til venstre: Fordi reformationen gjorde den kristne kirke til en del af staten, fandt den lutherske form for moral vej ind i lovgivningen. Efter reformationen i Danmark i 1536 begyndte staten at blande sig mere og mere i, med hvem og hvornår danskerne havde sex. Hans Sebald Beham: *Bonde med sin elskede*, 1521. Foto / Wikimedia Commons

PLAGES DU AF DEPRESSION,
FORTVIVELSE ELLER EN DÅRLIG
SAMVITTIGHED, SÅ SKAL DU SPISE,
DRIKKE OG VÆRE SAMMEN MED
VENNER. HJÆLPER DET DIG AT
TÆNKE PÅ PIGER, SÅ GØR DET.

Citeret fra Jacob Ørsted: *Godbidder* – citater fra Martin Luthers frimodige tale omkring middagsbordet, Forlaget Eksistensen 2016.

REFORMATIONENS HISTORIE

DANMARKS HISTORIE

1513-23
CHRISTIAN II'S
REGERINGSTID

1523-33
FREDERIK I'S
REGERINGSTID

1525
JUNKER CHRISTIAN
INDFØRER LUTHERSK
KIRKEORDNING I
HADERSLEV. HANS
TAUSEN BEGYNDER
AT PRÆDIKE
LUTHERSK I VIBORG

LUTHERS HISTORIE

1517
DE 95 TESER MOD
AFLADSHANDEL SLÅS
OP PÅ KIRKEDØREN I
WITTENBERG

1520
PAVELIG
BULLE MOD
LUTHER

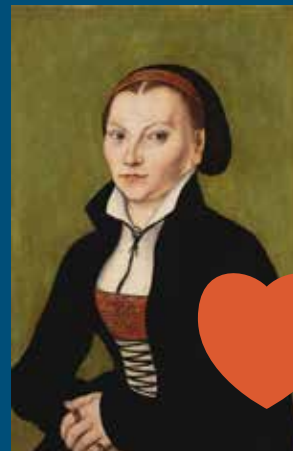
1521
PAVE LEO X EKS-
KOM-
MUNIKERER LUTHER

1525
LUTHER GIFTER SIG MED
KATHARINA VON BORA

1521-22
LUTHER GÅR UNDER
JORDEN OG OPHOL-
DER SIG PÅ BORGEN
WARTBURG

1521
RIGSDAGEN I WORMS,
SOM BL.A. OVERVÆRES
AF JUNKER CHRISTIAN
(SENERE CHRISTIAN III)

Lucas Cranach den Ældre: Portræt af Katharina von Bora, 1626. Privat samling.
Foto / Wikimedia Commons

Maleri af Ferdinand Pauwels, der viser
Luther i færd med at slå de 95 teser op.
1872. Wartburg-Stiftung, Eisenach.
Foto / Wikimedia Common

Reproduktion efter Anton von Werner,
der viser Luther ved Rigsdagen i
Worms i 1521, malet ca. 1877.
Staatsgalerie, Stuttgart.
Foto / akg-images, Scanpix

1529

HANS TAUSEN
BLIVER PRÆST
I KØBENHAVN
FREDERIK I TIL-
LADER LUTHERSK
GUDSTJENESTE I
VIBORG

1530

BILLEDSTORM I
VOR FRUE KIRKE
I KØBENHAVN

1533-34

KONGELØST
RIGE

1534-36

GREVENS
FEJDE

1534-59

CHRISTIAN III'S
REGERINGSTID

1536

REFORMATIONEN
GENNEMFØRES I
HELE DANMARK

1529

LUTHERS LILLE
KATEKISMUS

Luther levede 1483-1546

Martin Luthers liv og reformationens helte, ca. 1874.
Tryk af H. Schile. Foto / Wikimedia Commons

Lucas Cranach den Yngre: Portræt af Martin
Luther på dødslejet, 1546. Niedersächsisches
Landesmuseum. Foto / Wikimedia Commons

AT VÆRE UTILSTRÆKKELIG

DIAGNOSER OG INDIVIDET

AF CHRISTIAN HJORTKJÆR

PH.D. I TEOLOGI OG HØJSKOLELÆRER,
SILKEBORG HØJSKOLE

Tænker du nogensinde, at du står helt alene midt i en storm af forventninger, følelser og muligheder? Så er du ikke alene. Siden renæssancen brød igennem på Luthers tid, har det moderne menneske kæmpet med, hvad det vil sige at være sit eget individ. At være sådan et betyder nemlig både, at man er enestående unik – og at man står helt alene med stormen, ligesom hovedpersonen i Caspar David Friedrichs maleri *Vandrerens over tågehavet* fra 1818. Hamburger Kunsthalle. Foto / Wikimedia Commons

Måske har vi alle sammen en diagnose? For alle individer oplever jo at føle sig fortvivlede eller føle angst for noget uforklarligt. Prøv at overvej det med dig selv: Har du nogensinde følt, at du var forkert, selvom du altid gør alting rigtigt? Hvis du har, så er det skam, du føler. Skam er følelsen af, at du er forkert. Det er følelsen af at blive afsløret. Når man skammer sig, slår man øjnene ned for at beskytte sig selv. For i skammen afsløres det, hvem man virkelig er.

FOR 500 ÅR SIDEN kom Luther med en mærkelig diagnose. Den fortalte, at vi i grunden alle sammen er syndige. Uanset hvor meget vi forsøger at retfærdiggøre vores handlinger, og hvor meget vi gør for at leve op til perfektionskravet, har vi aldrig gjort *nok*. Derfor er vi syndige. Det ligger i vores arv. Luthers påstand var, at hvert enkelt menneske havde diagnosen 'arvesynd'.

Arvesynden gør, at du ikke selv har kontrol over dine tanker og din vilje. Synden er som et indre fremmedlegeme, der har magt over dig. Det gode, som du gerne vil, det gør du *ikke*, og det onde, som du ikke vil, det gør du. Luthers pointe var at vise, at uanset hvor meget individet forsøger at opnå

perfektion, kan det aldrig nå i mål. Og at det i grunden er et umenneskeligt krav at sige: "Du kan, hvad du vil" eller "Du kan alt, hvis bare du vil det nok". Det lyder som en opmuntring, men det er i virkeligheden selve grunden til, at vi føler os udmattede og utilstrækkelige.

I DR's dokumentar *De perfekte piger* fra 2015 følger man 3. g'eren Line. På hendes værelse hænger der en seddel med ordlyden: "Hvis bedre er muligt, er godt ikke godt nok". Hun kan godt lide sedlen. Den er meget motiverende. Og indlysende rigtig. Hun har selv skrevet ordene på sin computer og printet dem ud, fortæller hun. Hun har selv hængt sedlen op. Nu hænger den der som en lovtavle, hun selv skal leve op til.

FOR 500 ÅR SIDEN led hele Europas ungdom af kollektiv angst. Og med god grund. Kirken krævede nemlig, at de unge skulle bevise deres værd som kristne ved at gøre gode gerninger. Og omvendt truede kirken dem med, at hvis de ikke gjorde nok, endte de i skærsilden til evig pine og pinsel.

Problemet er, at hvis bedre er muligt, er godt ikke godt nok. Og hvis man har en forestilling om, at det er muligt at opfylde loven, har man aldrig gjort nok. Med et kristent begreb hedder det 'fortabelse'.

I dag har vi ikke en forestilling om hverken Himmell eller Helvede. Men fortabelsen er den samme. For i forsøget på at frelse os selv gennem præstation ender vi med både at tabe og miste os selv. Angst og depression er vor tids fortabelse.

FOR 500 ÅR SIDEN forsøgte ungdommen at kontrollere angsten ved at gå i kloster som munke. De helligede sig et liv i arbejdsomhed til ære for Gud. Hver dag var nøje inddelt i arbejdstimer, som skulle sikre, at de udnyttede tiden maksimalt, så ingen Gud kunne komme og sige, at de ikke havde gjort det godt nok. Man kunne kalde munkene religiøse fanatikere. Man kunne også kalde dem psykisk syge.

I DAG forsøger vi alle – men især unge – at kontrollere angsten gennem en række handlinger, som vi diagnosticerer som selvskade, anoreksi og OCD. Udadtil ligner anoreksi et sygt projekt. Men det er i realiteten et menneskeligt og meningsfuldt forsøg på at kontrollere et indre kaos og et perfektionskrav, som ikke er promoveret af kirken, men som vi selv printer ud.

Luther regnede ud, at uanset hvor præstationskravet kommer fra, bliver vi fanget i det, man kan kalde 'overjeks-paradokset': "Jo mere jeg adlyder, jo mere føler jeg skyld". Det burde forholde sig modsat. Det burde være sådan, at jo mere jeg forsøger at leve op til kravet, jo mere belønnes jeg med god samvittighed. Men det forholder sig psykisk set lige modsat for det enkelte individ. Hvis først jeg tror på, at jeg kan opfylde idealet, har jeg aldrig gjort *nok*. Hvis først jeg tror på, at jeg kan realisere mig selv fuldt ud, er jeg altid utilstrækkelig. I dag skammer vi os over, at vi ikke kan leve op til et krav, som vi ikke ved, hvor kommer fra.

På Luthers tid var det Helvede, folk særligt frygtede, når de skammede sig over ikke at være gode nok. I dag er det ikke nødvendigvis Guds lov, vi prøver at leve op til – men det betyder ikke, at vi er holdt op med at skamme os. I den norske ungdomsserie *SKAM* følger vi en gruppe gymnasieelever, der kæmper med nutidens præstationskrav og prøver sig frem i forhold til, hvordan man bør leve sit liv.
Foto / NRK

VELFÆRDSSTATEN

ET BARN AF LUTHER?

AF JØRN HENRIK PETERSEN
PROFESSOR I SOCIALPOLITIK,
SYDDANSK UNIVERSITET

Indtil for små 20 år siden var velfærdsforskningen 'religionsblind'. Sådan er det ikke længere. Forskningen inddrager i stigende grad kultur, bevidsthed og religion, når den vil forstå, hvorfor velfærdsstaternes indretning er så forskellig i Storbritannien, Skandinavien og det øvrige Europa.

Når det handler om Skandinavien, står to synspunkter over for hinanden. Den danske historiker Uffe Østergaard (1945-) ser den danske velfærdsstat som et resultat af sekulariseret lutheranisme i national klædedragt snarere end af demokratiseret socialisme. Det vil sige, den lutherske påvirkning vejer ifølge ham tungere end den politiske.

Den norske teolog Dag Thorkildsen (1951-) opfatter lutheranismen som en blandt flere faktorer bag den nordiske samfundsopbygning, der hviler på fuld beskæftigelse og social tryghed. Fuld beskæftigelse modsvarer ifølge Thorkildsen Luthers syn på det daglige arbejde som opfyldelse af Guds kald, mens hans tanke om det, der kaldes 'det almindelige præstedømme' har haft indflydelse på et andet centralt

område. Ifølge Luther har præster ikke en ophøjet position i forhold til menigheden. Alle mennesker er lige værdifulde, og det har været med til at fremme en ligedskultur, der ikke accepterer større sociale forskelle.

GÅR VI TIL SVERIGE, gør sociologen Hans L. Zetterberg (1927-2014) sig til talsmand for et andet synspunkt. Han mener, at velfærdsstaten er et produkt af en politisk kamp om fordeling af indkomst og privilegier, men han tilføjer dog, at en velfærdsstat af skandinavisk type næppe kunne blomstre, hvis ikke værdier som næstekærlighed og omsorg var blevet prædikeret gennem generationer.

Zetterbergs synsvinkel peger på betydningen af det, der kaldes civilreligionen. Det vil sige en verdslig erstatning, hvor trosforestillinger bliver adskilt fra religionen og i stedet bliver et moralsk grundlag for et samfund. Allerede i 1853 skrev således den danske samfundskritiker og socialist Frederik Dreier (1827-53), at han ønskede en gradvis omdannelse af livet, så man virkelig gjorde det "kærlige og broderlige samliv, som Kristus prædikede". Tilsvarende så Folketingets nu afdøde formand Erling Olsen (1927-2011) i 1991 den demokratiske socialisme som en verdsliggørelse af det kristne krav om næstekærlighed, mens den socialdemokratiske politiker og tidligere arbejds- og miljøminister Svend Auken (1943-2009) i 2005 var på fast luthersk grund i sin betoning af nåden her og nu,

der satte mennesker fri (til at tjene næsten, ville Luther tilføje).

FOR LUTHER VAR DET FRELSEN I TRO, der satte mennesket frit til at tjene medmennesket. Troen bragte mennesket til Gud, mens mennesket i kærlighed tog sig af medmennesket til gavn og glæde. Som Gud i Kristus hjalp os for ingenting, skal vi for intet hjælpe vores medmennesker. Det svarer i nogen grad til tankerne bag de nordiske velfærdsstater, men når det bærende ikke længere er frelsen i troen på Kristus, kan velfærdsstaten ikke ses som et barn af Luther, men man kan – selvom sammenhængen til troen i bedste fald er tynd – nok se århundreders forkyndelse af 'kærlighedens gerninger' som klangbund for velfærdsstatens centrale begreber.

Når Luther byggede på alles ansvar for og solidaritet med alle; når de raske skulle hjælpe de syge og de rige de fattige, ligger han tæt på min tanke om velfærdsstaten som en 'erstatning for næstekærligheden'.

Mange kirkefolk var under velfærdsstatens opbygning skeptiske. Blev velfærdsstaten menneskers absolutte mål, betød det en guddommeliggørelse af menneskelige værdier og dermed en tro på, at mennesker kunne frelse sig selv, men Luther ville nu engang de gode gerninger. Ikke som vejen til frelse, men som troens frugt. Så måske var velfærdsstaten troens frugt – godt nok som et erstatningsprodukt, men alligevel!

Samtidig understregede Luther, at der ikke kunne bygges samfund på tro og næstekærlighed. Det kan der måske heller ikke på deres verdslige erstatninger, men hvordan vi end vender og drejer det, er der dog i velfærdsstaten flere lutherske elementer at finde end i den såkaldte konkurrencestat.

VELFÆRDSSTATEN ER et mangelhovedet væsen frembragt af Socialdemokratiet og forudseende politikere i et lille etnisk homogent samfund båret af humanistisk tænkning, men den er i den skandinaviske version også præget af luthersk forkyndelse.

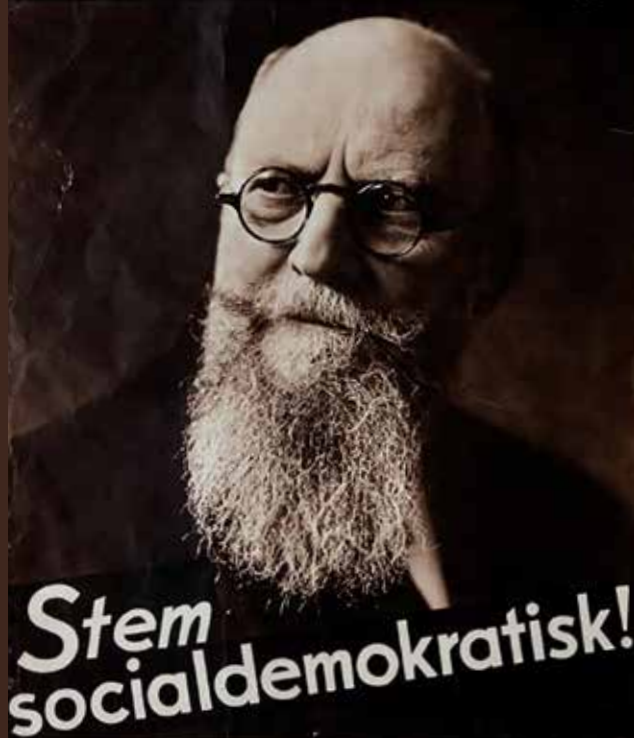
Den moderne velfærdsstat, som vi kender den, blev skabt fra 1880'erne og frem mod i dag efter vision og arbejde fra arbejderbevægelsen og Socialdemokratiet. Men det betyder ikke, at velfærdsstaten er evig eller færdig med at udvikle sig. Debatten om, hvorvidt den skal bevares eller nedlægges, og hvem der egentlig skal tage sig af samfundets svageste, raser den dag i dag – fx i forbindelse med vedtagelsen af kontanthjælpsloftet, som Venstre, Dansk Folkeparti, Liberal Alliance og Det Konservative Folkeparti indførte den 1/4 2016. Foto / Keld Navntoft, Scanpix

Stauning -eller *Kaos*

REFORMATION 1517–2017

23

I slutningen af 1800-tallet begyndte arbejderbevægelsen for alvor at presse på for at ændre på de sociale vilkår i Danmark. Og i løbet af det 20. århundrede arbejdede ledere som bl.a. socialdemokraternes T.H. Stauning (1873-1942) hårdt på at opbygge den velfærdsstat, vi kender i dag. Men kan man også finde tråde fra det arbejde og helt tilbage til reformationen? Valgplakat fra 1935. Foto / Scanpix

ER ARBEJDE EN PLIGT, SOM VI SKAL RESPEKTERE, MENS VI KNOGLER I VORES ANSIGTS SVED? OG BETYDER DET I SÅ FALD, AT VI SKAL GØRE DET TIL, VI ER SLIDT OP?

MAN SIGER OFTE, AT PROTESTANTISK ARBEJDS-MORAL ER NOGET, VI HAR FRA LUTHER – MEN HVAD BETYDER DET FOR, HVAD VI KRÆVER AF SAMFUNDETS SVAGESTE?

LUTHER-ROSEN

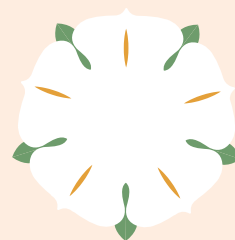
ET TEOLOGISK KENDETEGN

LUTHER-ROSEN er Luthers teologi i billedform. Han designede selv rosen, som ses her til højre. Luther brugte den første gang i 1517 på et brev til sin ven, juristen Christoph von Scheurl. Han fik siden fremstillet en signetring med rosen. Det blev til Luthers segl-mærke, som han brugte på sine breve og skrifter som bevis på, at de var ægte. På næste side forklarer Luther selv, hvordan han opfatte de enkelte symboler. Kilde: folkekirken.dk/reformation

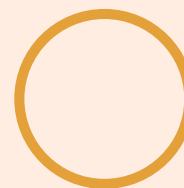
Det første skulle være et **SORT KORS** midt i et hjerte, som skulle have sin naturlige farve, for at jeg kunne minde mig selv om, at troen på den korsfæstede gør os salige. For når man tror af hjertet, bliver man retfærdiggjort.

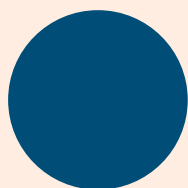
Men dette hjerte skal stå midt i en **HVID ROSE** for at vise, at troen giver glæde, trøst og fred. Men ikke den glæde og fred, som verden giver, og derfor skal rosen være hvid, ikke rød. For den hvide farve er ånders og engles farve.

Men selvom det er et sort kors, som skal dræbe og gøre ondt, så lader det dog **HJERTET** beholde sin farve og fordærver ikke dets natur. Dvs. det slår ikke ihjel, men gør levende.

Og i det blå felt skal der være en **GYLDEN RING** som tegn på, at denne salighed i Himlen varer evigt og aldrig får ende, og at den er langt mere kostbar end alle andre glæder og goder, ligesom guldet er det ædleste og mest værdifulde metal.

Denne rose står midt i et **HIMMELBLÅT FELT**, fordi denne glæde i ånd og tro er begyndelsen på den kommende himmelske glæde, som allerede er indtrådt i verden, og som håbet kan fatte, men som endnu ikke er synlig.

V · I · V · I · T

Luther-rosen findes i utallige forskellige variationer. Ofte er det latinske ord VIVIT, som betyder "han (Kristus) lever", skrevet i det blå felt. Andre gange har man i den gyldne ring skrevet tre af Luthers såkaldte sola-ord: sola fide (troen alene), sola gratia (nåden alene) og sola verba (ordet alene).

Luther-rosen øverst på side 24 er Luthers egen. Den store nedenfor og de grafiske elementer på denne side er udformet af det grafiske bureau Oddfischlein efter Luthers originale forlæg.

William Blakes berømte billede pryder forsiden af *God Created the Integers: The Mathematical Breakthroughs That Changed History*, en antologi redigeret af fysikeren Stephen Hawking (1942-) med centrale tekster om matematik. Titlen på bogen refererer til et citat af matematikeren Leopold Kronecker (1823-1891), der skrev: "Gud skabte heltallene, alt andet er menneskets værk". William Blake: *The Ancient of Days*, 1794. British Museum. Foto / Wikimedia Commons

NYTTIGT OG FARLIGT

VIDENSKAB OG RELIGION

AF MORTEN FINK-JENSEN
LEKTOR I HISTORIE,
KØBENHAVNS UNIVERSITET

I middelalderen hørte uddannelse og videnskab under kirken. Reformationen af kirken og dens lære kom derfor også til at omfatte uddannelse og videnskab. Det betød ikke, at reformatorerne så videnskab og indsigt i naturen som noget negativt. Men det var et krav, at videnskaben blev indordnet det kristne verdensbillede og reformationens teologi.

MARTIN LUTHER INSISTEREDE på, at frelsen kun kunne opnås ved tro på Guds ord, som de stod i Bibelen. Fornuften havde ikke noget med den sag at gøre. Det betød, at der blev sat grænser for, hvad videnskaben kunne erkende, og hvad det var tilladt for videnskabsmænd at beskæftige sig med. Det afgørende for Luther var, at filosofi og andre videnskaber holdt sig væk fra teologien, og det førte til et opgør med den måde, man på universiteterne i middelalderen havde benyttet især den græske filosof Aristoteles (384–322 f.v.t.).

Luther fordømte i kraftige vendinger Aristoteles og andre filosoffer, når deres værker blev brugt til at sige noget om tro. Luther og de øvrige protestantiske reformatorer mente til gengæld, at uden for troens område var videnskaberne ikke blot nyttige, men helt nødvendige. Tilmed kunne kristendommen blive styrket, fordi man gennem naturen lærte om Guds

skaberværk. På den måde var der ikke nødvendigvis noget galt med hverken Aristoteles eller andre antikke filosoffer, eller for den sags skyld med arabiske og katolske forfattere fra middelalderen eller renæssancen. Det kom an på, om de kunne indgå i en reformatorsk forståelse af verden.

SYNET PÅ FORHOLDET mellem videnskab og religion slog igennem i Danmark efter reformationen i 1536, hvor Københavns Universitet blev reorganiseret. Formålet med universitetet var først og fremmest at sprede reformationen i Danmark, men man fortsatte undervisningen inden for middelalderens fire videnskabelige hovedområder: teologi, jura, medicin og filosofi. Man bevarede fag, der ikke umiddelbart var nyttige for selve teologien, dels fordi man alligevel ikke kunne klare sig uden fagenes praktiske viden, dels fordi de bidrog til en forståelse af den gudskabte verden.

Videnskab var mange ting, og reformatorerne lagde stor vægt på sprogfagene hebraisk, græsk og latin, som teologer ikke kunne klare sig uden. Filosofi kunne komme til udtryk som logik, der kunne bruges til at argumentere med, også i teologisk sammenhæng. Filosofi kunne også være naturfilosofi, som var den tids naturvidenskab, og nytten heraf var reformatorerne selvfølgelig ikke imod.

Astronomi var fx åbenlyst nyttig i forhold til kalenderførelsen og navigation, og lægevidenskaben brugte urter til at lindre eller kurere sygdomme med. I reformatorernes øjne var det Gud, der havde givet urterne disse egenskaber, og det var Guds mening, at menneskene skulle bruge dem så godt som muligt.

Foto / Unsplash.com

Derfor opfordrede teologerne lægerne til at udforske naturen og opdage flere af Guds undere. Det var både nyttigt og opbyggeligt. Nyttigt, fordi det kunne hjælpe flere mennesker til at blive helbredt, og opbyggeligt, fordi opdagelsen af naturens kræfter var bevis på Guds skaberkraft, visdom og uendelige godhed. Den kristne lære og naturen hang logisk sammen, for det var Gud, der var den egentlige forfatter til både Bibelen og 'naturens bog'. Der var derfor ikke nogen modsætning mellem dem. Bibelen og naturen rummede den samme sandhed.

Alligevel skulle man holde videnskaberne i skak. Det var nu ikke så meget på grund af de videnskabelige discipliner, men det skyldtes, at der stod mennesker bag. Og ifølge teologerne tog mennesker notorisk fejl. De stolede for meget på deres fornuft, og det gjorde dem bedrøvelige og selvovervurderende. Det var lige præcis det, der var gået galt i middelalderen, hvor tro og fornuft blev blandet sammen. Videnskab var derfor nyttig, hvis den blev inden for sine grænser, men farlig, hvis den overskred dem. Nye opdagelser kunne derfor sætte grænserne mellem tro og fornuft under pres. Det skete fx, da astronomer efter reformationen fandt ud af, at solen var i universets centrum. I Bibelen stod, at jorden var i centrum. Det rejste spørgsmålet, om det var Bibelen eller videnskaben, der talte sandt?

Træsnit af Hans Sebald Beham, der illustrerer konflikten mellem de katolske og lutherske teologer.
Foto / Wikimedia Commons

CENTRALISERING

Organisationsprincip, som indebærer, at myndighed til og ansvar for at træffe og gennemføre beslutninger koncentrerer hos en eller nogle få personer. Centralisering forudsætter en magtkoncentration og ses ofte i forbindelse med en hierarkisk opbygget organisation.

Religionsstridigheder på tværs af grænser er ikke noget, der kun hører 1500-tallet til. Også i dag er der stor debat; det beviser endnu en gang, hvor svært det er at adskille religion og politik. Foto / Malte Kristiansen, Scanpix

DECENTRALISERING

Organisering af aktiviteter i selvstændige, lokale enheder. Decentralisering er et organisatorisk princip, hvorefter mange personer udfører ledelsesprocessen og træffer og gennemfører beslutninger relativt uafhængigt af hinanden.

KRIGE OG MAGT

STATEN

AF GORM HARSTE
LEKTOR I STATSKUNDSKAB,
AARHUS UNIVERSITET

Reformationen dækker over en lang række opgør med den katolske kirke, som prægede tiden fra 1000-tallet indtil de enorme brud omkring år 1500. Det var en begivenhedsrig tid. Amerika blev fundet, jorden var rund og stor, og fæstninger og krigsskibe var med til at skabe en militær revolution. Opfindelsen af trykpressen omkring 1460 førte til skrifter, ideer, love, atlas og manualer om skydevåben. På flere måder er det en tid, der minder om den, vi står i dag: religionskonflikter, nye medier, politiske stridigheder og nye tænkere. Derfor kan forholdet mellem Europas stater og mellem religion og stat på Luthers tid hjælpe os med at forstå nogle af de udfordringer, vi har i dag.

I ÅRENE 1513-1525 vrimlede det således med skrifter. Martin Luthers værker blev meget udbredte, men lige så vigtige var bøgerne af magtanalytikeren Niccolò Machiavelli (1469-1527), den katolske reformator og filosof Erasmus af Rotterdam (1469-1536) og teologen Jean Calvin (1509-1564).

I kølvandet på de store tænkere opstod der konflikter om forholdet mellem religion og magt. Erasmus mente, at der skulle samarbejde og diplomati til i samlivet mellem mennesker og mellem magthavere. Samtidig skulle pavekirken ændres. Selvom Luther og Erasmus i begyndelsen begge kritiserede den gamle pavekirke, og

begge reviderede og oversatte Bibelen, blev de uenige. Luther mente, at den rette tro og budskabet om næstekærlighed var altafgørende. Derimod argumenterede Erasmus for, at viljen måtte være fri, men skulle være bundet til tvivl, selvkritik og samarbejde. Begge argumenterede for syndsforladelse og nåde, men deres tilgange var meget forskellige. Luther var stædig og selvsikker i sin tro på troen, mens Erasmus forsvarede samarbejdet mellem forskellige trosopfattelser.

KONFLIKTERNE MELLEM KATOLIKKER OG PROTESTANTER førte til voldsomme religionskrige: fra de tyske bondekriser omkring 1525 til stadig mere omfattende krige, der endte med den store europæiske religionskrig, trediveårskrigen 1618-1648.

Groft sagt drejede religionskonflikterne sig om centralisering kontra decentralisering. I Frankrig, Schweiz og Nederlandene vandt Jean Calvins reformerte, men decentrale individfokuserede tilgang frem og kom i konflikt med de katolske centralister. Der var altså stor uenighed om, hvordan man skulle organisere magten, og hvem der skulle have den i en tid, hvor nye opfindelser, opdagelser og filosofi-er udfordrede den gamle verdensorden.

Det lykkedes imidlertid at foreslå to løsninger. Den franske jurist Jean Bodin (1530-1596) skabte den ene. I et stort værk fra 1576 om monarkiets admi-

nistration og kongers suverænitet viste han, hvordan centralisering og decentralisering kunne slås sammen i et organisationsdiagram. Både kongen og hans embedsholdere kunne få funktioner, der kunne fortsætte efter kongerne og embedsmændenes død – på samme måde, som Kristus bestod, selvom Jesus døde.

Bodin var meget inspireret af Luther, der havde foreslået, at der var tale om to øvrigheder, en religiøs himmelsk og en verdslig jordbunden. Samtidig herskede der lighed mellem stænderne over for Gud. Mennesker kunne altså ikke ekskluderes. Men stænderne skulle ordnes i husstande. Dermed blev de troende også ordnet i forhold til øvrigheden, og kompromiset blev, at mennesker måtte følge kongens tro. Sådan blev det i de lutherske monarkier, som kunne organiseres efter Bodins ellers franske forbillede. Det skabte den 'danske enevælde af Guds nåde' med Kongeloven fra 1665.

DEN ANDEN LØSNING lå i forlængelse af Erasmus' ideer om samarbejde. Hvis alle fyrstedømmer blev indrettet som stater, kunne de indgå i en magtbalance. Hermed blev der folkeretligt sat grænser for, hvor retsstridigt selv despotiske magthavere måtte herske. Med andre ord kunne man regulere krig og forbyde forsøg på erobring. Ordningen blev virkelighed efter 1648, hvor den westfalske fred gav stabilitet mellem staterne indtil den franske revolution i 1789.

I deres militære konkurrence efterlignede staterne hinanden politisk, organisatorisk og finansielt, så de fik stadig lettere ved at samarbejde. Suveræn selvbestemmelse skulle kobles til fred og samarbejde. Dog begyndte staterne fra begyndelsen af 1800-tallet også at udvikle nationalisme og at efterligne nationalistiske fortællinger. Og her står vi så i dag i Europa: mellem fred, samarbejde og nationalisme.

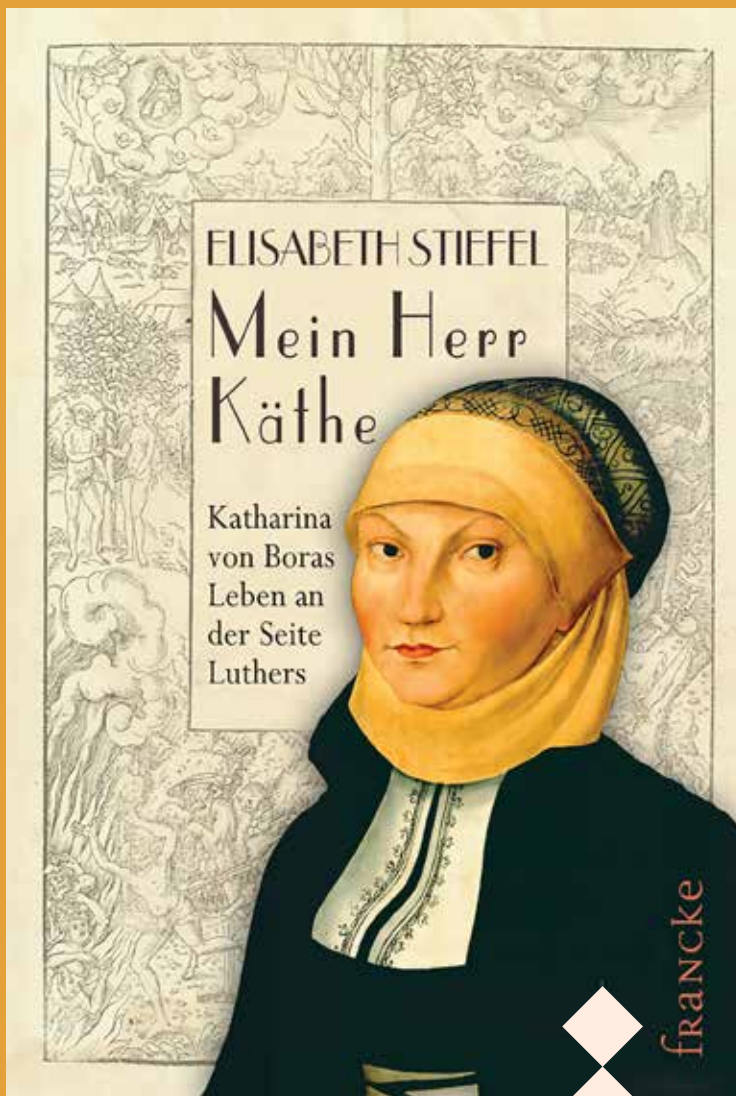

Pieter Aertsen: Pandekegebakeri, 1560. Museum Boijmans Van Beuningen. Foto / Wikimedia Commons

PANDEKAGER SOM KATHARINA VON BORA VILLE HAVE LAVET DEM

I ET TIDLIGERE KLOSTER i Wittenberg levede Martin Luther og Katharina von Bora med deres seks børn, nogle niecer og nevøer, studerende, gæster og tjenestefolk. Ofte omfattede husholdningen 30 studerende eller gæster. Katharina styrede husholdningen med myndighed, og Luther kaldte hende spøgende, men kærligt for "Mein lieber Herr Käthe" – min kære hr. Käthe. Hver morgen stod Katharina op klokken 4 for at passe sine mange arbejdsområder. Derfor kaldte Luther hende også Wittenbergs morgenstjerne.

Bogforside med portræt af Katharina von Bora. Foto / francke-buch.de

PANDEKAGER MED ROSINER OG NØDDER

4-6 PERSONER

250 g speltmel
 3 dl sød øl – gerne hvidtøl
 2 æg
 25 g smør
 1 spsk honning
 1 tsk salt
 75 g rosiner
 smør til stegning
 50 g hasselnødder
 flydende honning til servering

Hæld mel i en skål og pisk øl og æg i. Smelt smørret og hæld det i dejen. Rør sukker og rosiner i og lad dejen hvile i 20 minutter. Varm smørret på en lille pande og steg pandekagerne. Hak nødderne og rist dem på en tør pande. Servér nødder og flydende honning til pandekagerne.

PANDEKAGER UDEN SUKKER?

PÅ LUTHERS TID BLEV SUKKER, SOM DENGANG KUNNE KØBES I FORM AF RØRSUKKER, IMPORTERET FRA MELLEM-ØSTEN. DET VAR ALT FOR DYRT FOR EN HELT ALMINDELIG HUSHOLDNING. DERFOR SØDES PANDEKAGERNE MED HONNING OG ROSINER.

ØL I STEDET FOR VAND?

VANDKVALITETEN KUNNE ISÆR I BYERNE VÆRE MEGET DÅRLIG, OG DET ER FORMENTLIG EN AF FORKLARINGERNE PÅ, AT MAN FORETRAK AT BRUGE ØL. UNDER BRYGGEPROCESSEN BLEV VANDET KOGT, OG SELVOM MAN IKKE KENDTE TIL BAKTERIER, FANDT MAN NOK UD AF, AT ØL GAV FÆRRE PROBLEMER MED SYGDOM END POSTEVAND.

AT LÆSE PRENT

OPDRAGELSE, SKOLE OG LÆSNING

AF CHARLOTTE APPEL
LEKTOR I HISTORIE,
AARHUS UNIVERSITET

Reformationen fik stor betydning for børneopdragelse og uddannelse, men ikke fra den ene dag til den anden. Også i 1500-tallet lod skolegang og pædagogik sig ikke forandre med et pennestrøg. Men ønsket om, at alle børn skulle lære Luthers *Lille Katekismus*, blev en af de vigtigste årsager til, at basal læsefærdighed og skoleundervisning blev almindeligt udbredt i Danmark længe før oplysningstiden (ca. anden halvdel af 1700-tallet).

I CHRISTIAN 3.S KIRKEORDINANS

fra 1537, den nye kirkes grundlov, træder de uddannelsespolitiske målsætninger tydeligt frem. De skoler, som i middelalderen havde hørt under kirker og klostre, var kommet ind under staten og skulle naturligvis reformeres. Det var her, at fremtidens præster og lærere skulle have deres grunduddannelse i latin og kristendom. Fremover

skulle der være én god latinskole i alle købstæder – under skarpt tilsyn fra nærmeste lutherske biskop. Samtidig genåbnede man Københavns Universitet som luthersk præstesko­le.

En anden og mindst lige så vigtig satsning var opdragelsen af alle børn og unge i 'den kristne børnelærdom', dvs. i det kristne trosgrundlag, som det var formuleret i Luthers *Lille Katekismus*. Præster og degne skulle sørge for undervisningen, og de unge ville kun få adgang til nadveren – og dermed en voksens rettigheder – hvis de havde lært børnelærdommen på tilfredsstillende vis.

Ingen drømte om at kræve, at børn i almindelighed skulle lære at læse. Ved 1500-tallets begyndelse var læse- og skrivefærdighed forbeholdt gejstlige, adelige og en del handelsfolk og håndværkere i byerne, måske samlet blot 10-15 % af den mandlige befolkning. Ganske vist var skriftkulturen under hastig udbredelse, bl.a. pga. den nye bogtryk-teknik, men reformationens motto om, at alle skulle have adgang til Bibelen, handlede alene om muligheden for

at høre Guds ord forkyndt på eget sprog – typisk af en dygtig prædikant. Heller ikke i de følgende årtier, hvor der kom en samlet dansk bibeloversættelse (1550) og en forordnet salmebog (1569), blev det forventet, at folk flest kunne læse selv.

Men det kom til at ændre sig! En from luthersk husfader skulle gerne kunne lede en husandagt med læsning og salmesang. I alle samfundslag var der derfor

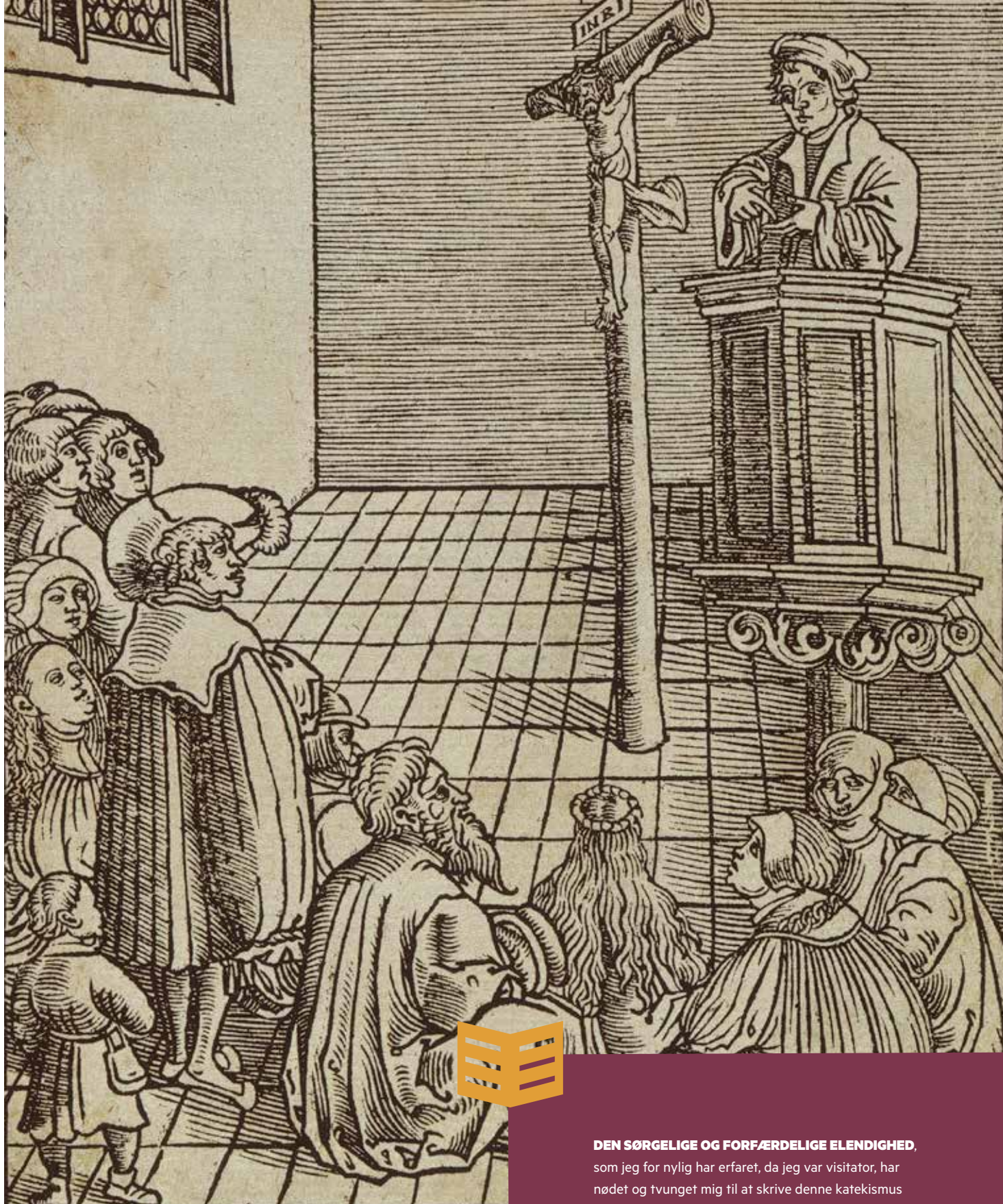
forældre, der begyndte at sørge for, at deres sønner og døtre lærte at 'læse prent'. Udgifter til videre undervisning i skrivning og regning var dog fortsat noget, man især ofrede på de drenge, der siden skulle bruge færdighederne i deres erhverv.

FRA 1600-TALLETS BEGYNDELSE anbefalede kir­kens mænd stadig oftere egentlig læseundervisning. Det gjaldt bl.a. biskop Hans Poulsen Resen (1561-1638). Han ønskede brændende at gøre alle til gode lutheranere. Og han syntes ikke længere, at det var nok, hvis de unge kun kunne deres fadervor, de ti bud og trosbekendelsen, sådan som bl.a. biskop Peder Palladius (1503-1560) havde accepteret det ved 1500-tallets midte. Nej, i årene omkring 1617, da man fejrede 100-året for reformationen, syntes biskop Resen, at man måtte sætte barren højere og satse på 'gudfrygtighedens planteskole'!

Målet var nu, at de unge lærte hele *Den Lille Katekismus*, dvs. også delene om dåb, nadver og 'hustavle' (en kristen samfundslære), og alle steder inklusive Luthers forklaringer. Det var et større pensum, og ikke overraskende anbefalede biskoppen, at degnene også skulle sørge for læseundervisning. Strategien var altså, at børnene først lærte at læse, så de bagefter bedre kunne lære de mange dele af katekismen udenad. Fra samme periode, dvs. fra 1620'erne og frem, er der en række skolefundatser, og i tingbøger dukker lokale 'skoleholdere' op, ligesom nogle af de ældste kirkebøger fortæller om folk fra alle samfundslag, der havde lært "at læse i bøger prent"

REFORMATIONEN INDFØRTE ikke læseundervisning for alle. Men på blot lidt længere sigt var den medvirkende til, at læsefærdighed og skolegang blev almindeligt udbredt.

Billede ovenfor: Idealbilledet af en luthersk gudstjeneste: Præsten prædiker, og hele menigheden, både kvinder og mænd, voksne og børn, lytter opmærksomt. Træsniit af Lucas Cranach den Ældre, 1527.
Foto / akg-images, Scanpix

Billede til venstre: Undervisning i skolerne og prædiken i kirken var to af de vigtigste metoder til at udbrede reformationens budskaber. På træsnittet fra 1552 til venstre ses en latinskolelærer, der ved hjælp af både bøger og ris (til afstraffelse) underviser drengene i en latinskole. Foto / videnskab.dk

DEN SØRGELIGE OG FORFÆRDELIGE ELENDIGHED,

som jeg for nylig har erfaret, da jeg var visitator, har nødet og tvunget mig til at skrive denne katekismus eller kristenlære i en så kort, enkel og enfoldig skikkelse. Hjælp, kære Gud, hvor har jeg dog set megen jammer, at den jævne mand jo slet ingenting ved om den kristne lære, særlig i landsbyerne, og at mange sognepræster desværre er næsten helt uegnede og udygtige til at undervise, og alligevel skal de alle kaldes kristne, være døbt og nyde sakramenterne, skønt de hverken kan Fadervor, Troen eller De ti Bud, men lever som det dumme kvæg og de ufornuftige svin, og, hvor evangeliet er kommet, har de ikke desto mindre nydeligt lært at misbruge al kristen frihed.

Citeret fra Martin Luthers *Lille Katekismus*, 1529 (1953-udgaven),
KILDE: danmarkshistorien.dk

LUTHERS MEDIEKAMPAGNE

UDEN FLYVEBLADE, INGEN REFORMATION!

AF HANNE ROER

PH.D., LEKTOR I RETORIK,
KØBENHAVNS UNIVERSITET

LUTHERS 'PRÆDIKEN OM AFLAD OG NÅDE' (1518) var en bestseller, der spredte hans kritik af paven vidt og bredt. Den blev også startskuddet til den hidtil største mediekampagne i vestlig historie. Luther og hans tilhængere sprøjtede flyveblade ud. Det var polemiske tekster, der blev trykt på et ark og foldet fire, otte eller 16 gange. Præsterne læste op af dem, så Luthers kritik af Romerkirken nåede mange, selvom kun få kunne læse. Disse 'Flugblætter' udkom i flere millioner eksemplarer i perioden 1518-1525, hvor det gik heftigst til. I teksterne var der kritik af paven, de gejstlige og munkevæsenet og angreb på den afladshandel, der bragte Romerkirken og dens bankforbindelse, Fuggerne, store indtægter.

Luther skrev selv langt de fleste af disse små skrifter, der blev revet væk, og som trykkerne tjente godt på. Faktisk skrev Luther ifølge Mark Edwards: *Prin-*

ting, Propaganda, and Luther (1994) fem gange så meget som de 17 andre vigtige evangelister. Luthers tale foran Rigsdagen i Worms i 1521 blev trykt i hidtil usete oplag og udbredte billedet af den modige oprører og englen fra Johannes' Åbenbaring, der bekæmpede Antikrist – som Luther nu konsekvent kaldte paven. Luthers budskab var kraftfuldt, og det samme var hans sprog og retorik. Det var guf for de foretagsomme bogtrykkere og benzin på det bål af utilfredshed, der brændte blandt borgere og bønder i de tyske områder.

SLAGORDET VAR sola scriptura! For 'skriften alene' skulle være de kristnes autoritet – og ikke paven eller præster af nogen art. Skriften fortolkede sig selv, hævdede Luther, men helt sikker må han ikke have været. Han sørgede nemlig for at indlede og kommentere sin oversættelse af Det Nye Testamente fra 1521, så læserne forstod teksten på hans måde. I en kort ledsagende tekst udpegede han blandt andet Johannesevangeliet og Paulus' breve – især Romerbrevet – som de vigtigste. De andre evangelier havde for mange historier og for lidt prædiken. Jakobs Brev kaldte han 'et stråbrev'; det vil sige et brev uden åndelig føde. Det var en metafor, der ramte plet hos borgere og bønder. Nok så kendt er det, at han indsatte ordet 'alene' i Romerbrevet for at understrege, at det er nåden og troen, der 'alene' kan føre til frelsen. Man kan ikke opnå frelsen ved at gøre gode eller retfærdige gerninger. Mange i samtiden kritiserede ham for at fordreje Paulus' ord, men Luther påstod, at tilføjelsen var nødvendig for at gøre den tyske oversættelse mere klar. Det er der stadigvæk uenighed om.

Fremstillingen af Luther som munk med Hellig-
åndens strålekrans vakte anstød blandt hans
modstandere, der anså den for at være blasfemisk.
Træsnit af Hans Baldung Grien, 1521.
Foto / Wikimedia Commons

En af protestanternes foretrukne måder at skildre paven på var som det såkaldte paveæsel, et skrækeligt fabeldyr bestående af dele fra flere forskellige dyr. På denne udgave – en bogforside udført af reformationens hofmaler, Lucas Cranach den Ældre – er det eneste menneskelige, der er tilbage, dog pavens venstre hånd og en kvindes torso. Ellers består han af et æselhoved og en skællet dragekrop.
Foto / Pictorial Press Ltd, Alamy Stock Photo

LUTHERS PÅSTAND OM, AT TROEN OG NÅDEN alene førte til frelse, skabte heftig polemik mellem reformatorerne og katolikkerne, men også indbyrdes blandt reformatorerne. Den tyske teolog og katolik Johannes Cochläus (1479-1552) kritiserede Luther i flere skrifter, og Luther tog i 1523 til genmæle både med teologiske argumenter og ved at smæde hans latinske navn. Det betød nemlig snegl, og det udnyttede Luther fuldt ud:

Og så kommer denne lille snegl og kræver våben. Paven føler sine sår, papisterne beklager deres fald og fra alle sider ser de dødsbilleder. Og så kommer Cochläus og påstår, at jeg ingen våben har. Og for nu at svare narren i overensstemmelse med hans narreværk: Hvis jeg ingen våben har, hvorfor klager og hyler sneglen så over, at jeg har udrettet så store ting? [...] Hvis jeg alene har udrettet det med halmstrå og andedun, hvorfor bestormer han mig så med et så stort våbenarsenal? Hvorfor foragter den store Hector så ikke bare den barnlige, tøsede Luther? Hvis der desuden var lidt fornuft tilbage hos denne nar, kunne han se på, hvordan det er gået andre, der er trådt op mod Luther, folk, som denne snegl ikke når til skosålerne (oversættelsen af F. B. Andersen er fra lutherdansk.dk).

Det er heftig smæderetorik, der skal nedgøre modstanderen – og vække beundring for Luthers retoriske kraft hos hans sympatisører. Det lykkedes. Katolikkerne formåede nemlig ikke at gendrive Luthers kritik med slagkraftige argumenter, og de undervurderede ham muligvis. Med deres spottende kritik af, hvad de anså for hans åbenlyst tåbelige påstande, var de med til at udbrede hans tanker og utilfredsheden med Romerkirken.

DET FØRSTE SOCIALE MEDIE

BOGTRYKKERKUNSTEN

AF **HELGE KRAGH**

PROFESSOR EMERITUS I VIDENSKABSHISTORIE, KØBENHAVNS UNIVERSITET

Lad os forestille os, at bogtrykkerkunsten ikke eksisterede, da Luther i 1517 offentliggjorde sine kætterske teser i Wittenberg. Vi ved, at hans teser blev startskuddet til reformationen, men ville det også have været tilfældet, hvis de var håndskrevne og kun fandtes i få kopier? Uanset svaret på det hypotetiske spørgsmål er det et faktum, at netop fordi tesserne blev trykt i store oplag, fandt de vej til den brede befolkning og blev afgørende for de protestantiske og reformerte bevægelser.

Generelt er der ingen tvivl om, at reformationen i almindelighed og Luther i særdeleshed stod i afgørende gæld til bogtrykkerkunsten, der en generation tidligere var blevet til i den tyske by Mainz. Kunsten var ganske vist opfundet i Kina langt tidligere, men først med genopfindelsen i Europa fik bogen en revolutionær samfundsmæssig betydning. Guldsmiden Johannes Gutenberg (ca. 1400-1468) udviklede omkring 1450 en trykkesmekning, hvis første og vigtigste resultat var trykningen af en prægtig Bibel på latin i 1455. Værket har i dag ikonisk status i boghistorien.

Det varede ikke lang tid, før den trykte bog havde skabt et stort og helt nyt marked for massekommunikation. Indtil 1501 var der trykt over 20 millioner

bind eller blade fordelt på ca. 30.000 titler. Da Luther startede sit oprør mod Romerkirken, var der trykkerier i over 200 europæiske byer.

RELIGIØS OG MORALSK opbyggelig litteratur tegnede sig for en meget stor del af de nye tryk. Den massive brug af bogtryk i den sande religions tjeneste var dog ikke Luthers fortjeneste, for den katolske kirke havde fra starten taget den 'guddommelige kunst' til sig med åbne arme. Men de katolske gejstlige indså ikke det potentiale og heller ikke den fare, der lå i den nye kunst. For sent erfarede de, at kirken havde nærret en slange ved sin barm.

Luther var derimod særdeles bevidst om den værdi, bogtrykket havde i forsøget på at sprede budskabet til den brede befolkning. Ikke blot var det på denne måde, tesserne fra 1517 fik deres store gennemslagskraft, men det nye medium prægede også hans videre virke. Man mener, at Luthers arbejder i reformationsperioden blev trykt i et samlet oplag på svimlende 3,2 millioner. Langt størstedelen var på tysk og således alment tilgængelige for befolkningen, mens kun få var på latin.

I PROPAGANDAKRIGEN mellem katolikker og protestanter var sidstnævnte klart de mest effektive brugere af bogtryk. Det var måske ikke så mærkeligt, for et centralt element i det protestantiske budskab var, at Bibelen og andre religiøse skrifter skulle kunne læses og fortolkes af andre end præsteskrabet. Der var fra begyndelsen indbygget et næsten symbiotisk forhold mellem protestantismen og den trykte bog. Eller sagt på en anden måde: I kampen om sjælene i 1500-tallet benyttede protestanterne

bogtrykkerkunsten proaktivt, mens katolikkerne snarere var retroaktive. Man svarede igen på strømmen af protestantiske skrifter og søgte at inddæmme

dem, mens man ikke førte an i kampen. Den protestantiske propaganda blev især udbredt via pamfletter og flyveblade, som var lette at trykke og distribuere. Både i antal og betydning overgik protestantiske skrifter klart katolske.

DEN VIGTIGSTE VIRKNING af Gutenbergs opfindelse i 1500-tallet var i forbindelse med kirkekampen, men også den naturvidenskabelige revolution stod i gæld til opfindelsen. Først med den trykte bog kunne videnskabelige resultater effektivt mangfoldiggøres og blive genstand for fælles kritisk vurdering. Mens Luther stadig levede, udgav den polske astronom Nicolaus Kopernikus (1473-1543) sin skelsættende bog med den radikale påstand, at jorden er en planet i omløb om solen. Da bogen var tilgængelig for andre astronomer, fik den en betydning, en håndskreven bog aldrig ville have fået.

1500-TALLETS BOGTRYK var historiens første sociale medie. Opfindelsen er i dag blevet suppleret med andre og endnu mere sociale medier, men deres historiske betydning er forsvindende i forhold til det medium, Gutenberg gav anledning til.

Martin Luther
@MartinLuther

DA PAVEN FOR FØRSTE GANG SÅ NOGLE AF MINE TESER, SKAL HAN HAVE SAGT: DET MÅ VÆRE EN FULD TYSKER, SOM HAR SKREVET DETTE.

Luther var en dygtig kommunikator. Havde han levet i dag, kunne et af hans tweets måske se sådan ud!

Luthers 95 tesar.

Gutenbergbibelen blev færdigtrykt af Johannes Gutenberg den 23. februar 1455. Den er på 1.282 sider, håndkoloreret og ofte indbundet i to bind. Det anslås, at der blev produceret 180 eksemplarer af Gutenbergbibelen i løbet af tre år, hvilket også er den tid, det tog at skrive et eksemplar. I datidens priser svarede salgsprisen til tre kontoristers årsløn. I 1987 blev der solgt et eksemplar for over 37 millioner kroner – den højeste pris betalt for en bog. Håndkoloreret side fra Gutenbergbibelen fra 1455. Foto / Wikimedia Commons

VÅBEN OG HOLDEPUNKT

BILLEDKULTUR

AF LAURA KATRINE SKINNEBACH

PH.D. I KUNSTHISTORIE,
AARHUS UNIVERSITET

Profilmfoto © Sørine Skinnbach

AF LISBET TARP

PH.D. I KUNSTHISTORIE,
AARHUS UNIVERSITET

Profilmfoto © Jesper Ludvigsen

BILLEDER KAN RÅBE, knuge eller besnære. Sådan kan det føles, når de tatoverer sig ind i vores sind. I vor tids visuelle eksplosion bryder billeder med et klik grænserne og påvirker vores forestillinger om verden. Især billeder, som taler ind i religiøse og politiske debatter, kan vække stærke følelser og reaktioner. I de religiøse omvæltninger i 1500-tallets Europa blev billeder udskældt og udsat for vold. De blev brugt som våben, men var også et holddepunkt i en omskiftelig tid.

Reformationstidens brud med pavekirken fik betydning for billedkulturen. Billeder og deres funktion blev et hedt debattema mellem reformatorerne på grund af Bibelens billedforbud. Luther

havde en moderat holdning til billeder. Han pegede på, at billeder af Det Gamle og Det Nye Testamente kunne være nyttige for folk, som ikke kunne læse eller skrive. Luthers synspunkt blev udfordret af andre reformatorer. Teologerne Andreas Bodenstein von Karlstadt (1486-1541) og Jean Calvin (1509-1564) mente, at religiøse billeder kunne føre til afgudsdyrkelse, og de opfordrede deres tilhængere til at fjerne eller ødelægge billeder i kirkerne. Et eksempel på det kan ses i katedralen Skt. Martin i den hollandske by Utrecht. Her blev et billede med hellige figurer skamferet af calvinister i 1580. Selv Jesusbarnet måtte af med hovedet! Man lukkede herefter af for værket med en væg, som først blev fjernet igen i 1919. Med sine blottede skår kan vi stadig i dag fornemme den aggression, som billedet udløste. Luther anklagede 'billedstormerne' eller 'ikonoklasterne' for at have misforstået billedernes funktion: at fjerne motiverne fra folks øjne ville ikke fjerne dem fra deres hjerter, mente han.

I DANMARK rensede man også ud i pavekirkens billedtradition, men det foregik gradvist og mere behersket. Biskopperne holdt opsyn med, at præsterne fjernede billeder med motiver af eksempelvis helgener fra deres kirker. I de såkaldte visitatsbøger indberettede man, hvordan arbejdet gik, og her er det tydeligt, at der var forskellige holdninger. I slutningen af 1500-tallet skrev Jacob Madsen om modviljen i Sønder Nærå Kirke på Fyn: "talte med Laurids Strole, det [et alter] skal fjernes. Han sagde, at han ikke havde stiftet det og ej heller ville nedbryde eller fjerne det, selv om han

er kirkeværge". I praksis blev kirker og klostre ikke tømt for billeder. Man forsøgte i stedet at tilpasse, begrænse og redefinere genstandene og brugen af dem. Et godt eksempel på denne udvikling er altertavlen fra 1496 fra Esrum Kloster i Nordsjælland. Klosteret mistede gradvist sin betydning efter reformationen, men i stedet for at destruere altertavlen med dens helgener og vidnesbyrd om pavemagten, blev den givet videre til Skt. Olai Kirke i Helsingør.

Efter reformationen øgede man mængden af skrift på altertavler og mindesmærker, og den trend smittede af på Esrum-altertavlen, som blev påmalet bibelcitater på de i dag forsvundne fløje. Mest interessant foretog man et indgreb på den knælende figur nederst i relieffet. Oprindeligt forestillede figuren den munk, der havde bestilt tavlen, men han blev udstyret med paryk, fipskæg og pibekrave og forvandlet til en luthersk præst!

Billeder blev også brugt til at udbrede propaganda og satire. Den danske kunstner Melchior Lorck (1526/27–ca. 1588) gengav i 1545 paven som en vildmand med behåret krop og groft tilhugget kors med viltre rødder, der lige har sluppet jorden. Nøglen til Himmeriget er ved at smuldre, og alskens kryb vælter ud af den mund, der burde formidle Guds ord. Paven er fremstillet som en djævelsk figur, og bag ham brænder munnene op i Helvede.

LUTHERS KRITIKERE kommenterede også visuelt på deres holdning til Luther. I et træsnit fra 1522 beskrives han som et køllesvingende brushoved, der på sin vej tæsker prominente tænkere som den græske filosof Aristoteles (384-322 f.Kr.) og den italienske teolog Thomas Aquinas (1225-1274) ned. Fra hans mund dingler en hængt pave, og Luther er fremstillet som slagter af traditionen!

Reformationen slog langsomt igennem og ofte genbrugte man ældre ting, så de passede bedre sammen med den nye tro. En sådan skæbne overgik altertavlen fra Esrum klosterkirke. Abbed Peder, der knæler ved foden af korset, blev i midten af 1600-tallet og i overensstemmelse med tidens præstemode udstyret med paryk, fipskæg og pibekrave. Udsnit fra Esrum Altertavle: Nationalmuseets samling. Foto / Lennart Larsen, Nationalmuseet

Hans Holbein den Yngre: *Hercules Germanicus*, 1522.
Zürich, Zentralbibliothek.
Foto / Scanpix

Melchior Lorck: *Paven som vildmand*.
Spottebillede, 1545. Statens
Museum for Kunst.
Foto / SMK, Public Domain

IKONOKLASME betyder billedødelæggelse og bruges om destruktive handlinger rettet mod billeder. Ikonoklasme har ofte et religiøst eller politisk sigte. Calvin opfordrede sine tilhængere til at storme kirkerne og ødelægge de gamle middelalderlige billeder. København blev udsat for et ikonoklastisk angreb i 1530, hvor billeder og bøger blev båret ud af kirkerne og kastet på bål rundt omkring i byens gader. Ikonoklasme er stadig udbredt i dag, eksempelvis da amerikanske soldater i 2003 væltede en kæmpestatue af Saddam Hussein i Bagdad.

Vægmaleri i Orgosolo, Sardinien. Foto / Daniel Jones & Laura Johnson, Alamy Stock Photo

DEN KATOLSKE KIRKE

PRÆSTER

Kun mænd kan blive præster.
De skal leve i cølibat.

ØVERSTE AUTORITET

For katolikker er det Bibelen og kirkens tradition, der tilsammen udgør sand kristendom. Paven har myndighed til at sikre kirkens enhed ifølge traditionen og til at tilgive synder. Han er kirkens overhoved, og der er et klart hierarki under ham.

PAVENS MAGT

PAVEN ER RELIGIØST OVERHOVED for verdens cirka 1,3 milliarder katolikker.

PAVEN ER DESUDEN STATSOVERHOVED for Vatikanstaten, der ligger midt i Rom i Italien og er anerkendt som selvstændig stat.

PAVEN HAR MYNDIGHED til at udtale sig i trosmæssige spørgsmål og træffe afgørelser på vegne af hele den katolske kirke. Han rådfører sig med forskellige organer, Den Hellige Stols forskellige kontorer, kardinalkollegiet, bispesynoden og de enkelte nationale bispekonferencer.

I FÆLLESSKAB med kirkens biskopper har paven ansvar for at bevare og udlægge kirkens lære. Han kan udtale sig om kirkens forhold til sociale og politiske spørgsmål og helgenkære personer.

SYNET PÅ ÆGTESKAB

Den katolske kirke: I den katolske kirke er ægteskabet et sakramente og principielt ubrydeligt. Dog kan ægteskabet erklæres for ugyldigt under særlige omstændigheder.

NADVEREN

I den katolske kirke mener man, at der i nadveren sker en reel og substantiel forvandling af brødet og vinen til Jesus Kristi legeme og blod.

ETISKE SPØRGSMÅL

Den katolske kirke har én officiel holdning til en lang række konkrete etiske spørgsmål som abort og prævention.

SAKRAMENTER

I katolicismen har man syv sakramenter – dåben, confirmationen, nadveren, skriftemålet, den sidste olie (den syges salvelse), ægteskabet og præstevielsen.

HELGENER

Den katolske kirke har en lang række helgener, fx Jomfru Maria. En helgen er et menneske, der helhjertet følger Kristus, og katolikker bruger helgener tro på Kristus som inspiration. Man beder typisk helgener om at gå i forbøn for en hos Gud.

DEN LUTHERSKE KIRKE

SYNET PÅ ÆGTESKAB

I den protestantiske tradition er ægteskabet ikke et sakramente, og derfor er skilsmisse tilladt.

PRÆSTER

I de fleste lutherske kirker i verden er præsteembedet åbent for både mænd og kvinder, og der er intet krav om cølibat.

NADVEREN

I den lutherske kirke mener man, at Kristus er til stede i brødet og vinen, men ikke at der sker en egentlig forvandling.

SOLA SCRIPTURA

Martin Luther indførte med reformationen princippet 'sola scriptura', der betyder "skriften alene". Her er det altså fortolkningen af bibelskriften, der skal bestemme kristen praksis og kristne doktriner.

ETISKE SPØRGSMÅL

De lutherske kirker har ikke ét overhoved og derfor heller ikke én officiel holdning til de samme spørgsmål. Man vil i stedet støde på vidt forskellige holdninger hos protestantiske præster.

SAKRAMENTER

Med reformationen blev sakramenterne reduceret til to, så kun dåben og nadveren er tilbage.

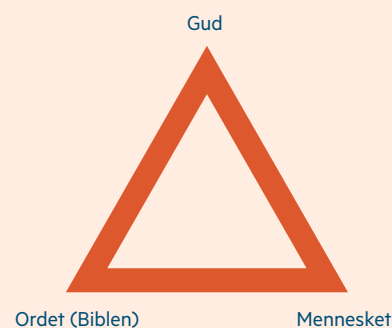
HELGENER

I den lutherske kirke spiller helgener ikke så stor en rolle, som de gør i den katolske kirke.

KATOLICISME

PROTESTANTISME

KILDE: Kristeligt Dagblad

TEKST OG IDÉ: Kim Schou og Anna Magnussen

MAGT OG GLANS

MIDDELALDERKIRKEN

AF LARS BISGAARD
LEKTOR I HISTORIE,
SYDDANSK UNIVERSITET

Man kan ikke forstå reformatorerne uden at kende den kirke, som de vendte sig imod. Og den bestod af meget mere end aflad, selvom reformatorerne propaganda helst vil have os til at tro sådan. Romerkirken var en stor og kompliceret størrelse, som allerede var i rivende udvikling da reformationsdebatten brød ud – og som på mange måder var anderledes end den katolske kirke, vi kender i dag.

Man bør undgå at kalde kirken omkring år 1500 for katolsk. Middelalderkirken er bedre. Katolsk blev den først under reformationerne i Nordeuropa, fordi den ligesom de nye kirker ønskede at have bekendelsesskrifter. Indtil da havde den hvilet på et nedarvet sæt af fortolkninger af de hellige skrifter. Dem kunne man ikke sætte spørgsmålstejn ved. I den forstand var reformationerne fremmede for debatten – også i det der blev den katolske kirke.

LÆREN OM SJÆLENS FRELSE var bredt anerkendt, og kirken spejlede i sin arkitektur det himmelske. Religiøs

magt og ideologisk magt hang sammen, fordi samfundet forstod sig selv ud fra kirkens budskab. Når den verden var en prøvetid for en kommende, måtte al diskussion om samfundets indretning begynde med, hvad der var godt og ondt. Det definerede kirken i brede, åbne begreber som barmhjertighed, fromhed og synd. Betydningen blev diskuteret og var en drivkraft til udvikling. Kirken var derfor ikke kun til stede på det individuelle plan, men også på det kollektive.

Middelalderkirken var en stat i staten. Den hvilede på en internationalt udviklet retsorden, den kanoniske ret. Den krævede uafhængighed af verdslig magt. I kraft af kanonisk ret beskyttede kirken sine præster mod overgreb, men dømte også i ægteskabssager. Da de gejstlige retter var mere effektive end de verdslige, blev økonomiske sager om gæld og pantsættelse også dømt her. Da kirkens straffemiddel nu en gang var udelukkelse af det kristne fællesskab, ekskommunikation, blev kirkens engagement i ting, som den prædikede imod, derved udstillet. Kritik af kirken var ret almindelig.

KIRKEN HAVDE TO SØJLER, en åndelig og en verdslig. Den åndelige del var klostrene, som tog sig af bøn, gudstjeneste og omsorg for syge. Nogle var mest møntet på den rige befolkning (klostrene på landet), andre på den mere almindelige befolkning (klostrene i byerne). Den verdslige arm var sognekirkerne. De blev vedligeholdt af den almindelige skat, tienden, hvor alle grundejere (men ikke andre) skulle aflevere en tiendedel af deres produktion. Tienden var samtidig løn til sognepræsten. Over sognene stod bisperne og deres kollegium af rådgivere, de såkaldte domkapitler. De udgjorde sammen med klostrene tidens lærdomscentre.

Bisperne fungerede politisk som kongens rådgivere. Opgaven var gammel, og da kongens vigtigste rådgivere i løbet af 1300-tallet samlede sig i det selvstændige organ Rigsrådet, blev landets otte bisper fødte

medlemmer. Positionen hvilede ikke blot på respekt for kirkens værdigrundlag, men også på bispernes økonomi. De var landets rigeste jordejere og fungerede som bank, når kongen var i pengekø. Som pant kunne de få indtægterne fra bestemte købstæder eller områder på landet. På den måde blev kirkens verdslige deltagelse tydeliggjort.

Bisperne, klostrene på landet og højerestående gejstlige havde alle meget jordisk gods. Det kom i første instans fra de rige gaver, som konger og indflydelsesrige slægter havde skænket, og som de bevarede en vis indflydelse på. Som jordejer fik kirken hvert år afgifter fra fæstebønderne. En anden indtægtskilde var de individuelle gaver. De voksede i antal gennem middelalderen. Almindelige borgere, selvejere og fæstebønder gav også gaver.

Offerviljen blev fremmet af tanken om aflad. Det vil sige, at pave, kardinaler og bisper kunne eftergive den oprigtigt angrende synders straf i det hinsides. Afladstanken var i begyndelsen alene knyttet til korstog og gaver til bygning af kirker. Det var først med bogtrykket, at afladshandlen eksploderede.

I 1400-tallet var oprettelse af private messer (gudstjeneste med nadver) også blevet almindelig, og havde man ikke selv nok penge, kunne man gøre det i fællesskab. Her var landsbyen og håndværkerlavene i byerne populære rammer. De private messer var med til at øge antallet af præster uden en fast indtægt. Det gav en bund af utilfredshed nederst i kirkens rækker, og den hjalp til spredningen af reformatorerne budskab. Både messelæsning og gavegivning skulle sikre sjælens frelse.

REFORMATORERNE VAR RUNDET af den kirke, som de gjorde oprør imod. Men de ville have en mere ren kirke, som fokuserede på tro og holdt sig fra politik og jura. Et kirkebrud var de i udgangspunktet ikke interesseret i.

Santa Maria Del Mar, Barcelona. Foto / AST Fotoworks, Alamy Stock Photo

Den mest berømte afladssælger i Norden var Johannes A. Archimboldus (1485-1555). Han solgte aflad i årene 1516-23, før han måtte flygte. Afladsbrevene solgtes fortrykt på dette tidspunkt, og da Luther reagerede mod dem teologisk, var han næppe klar over, hvor stor en pengemaskine de var blevet. Træsnitten her indgik i reformatorernes propaganda mod paven. Træsnit af Lucas Cranach den Ældre, 1521. Foto / Scanpix

DIALOG MELLEM TO VERDENER

GUDSTJENESTEN

AF KIRSTINE HELBOE JOHANSEN
LEKTOR I KIRKEHISTORIE OG PRAKTISK
TEOLOGI, AARHUS UNIVERSITET

EN GUDSTJENESTE ER EN DIALOG.

En dialog mellem mennesker i et særligt rum. Gudstjenestens rum er religiøst, og dermed rummer det en åbenhed for, at gudstjeneste ikke blot er en dialog mellem mennesker, men en samtale, hvor også det guddommelige kan være til stede.

Det er en dialog mellem forskellige roller og steder i rummet: Præsten ved alteret er i dialog med gudstjenestedeltagerne, som sidder på bænkerne i kirkeskibet. Men det er også en dialog mellem to verdener: den religiøse verden, som kommer til live ved bibellæsninger, salmer og bønner, og hverdagens og samtidens verden, som kirkegængerne bringer med sig, og som kirkebygningen er placeret midt i.

GUDSTJENESTENS OPBYGNING vidner om Luthers teologiske indsigter, som førte til en ny forståelse af, hvad en gudstjeneste burde være. Luther ville, at gudstjenesten skulle foregå på et sprog, som folk kunne forstå.

Den skulle ikke kun være en opgave for de særligt indviede præster, som talte latin. Den lutherske gudstjeneste må være vendt mod verden og er ikke en særlig sfære adskilt fra

resten af livet. Den er tværtimod et sted at tanke op til at leve livet.

Ikke desto mindre fremstår gudstjenesten som en stærkt stiliseret dialog. Hverken præst eller menighed har lov til at bestemme deres egne replikker, men må lægge stemme og krop til de udsagn og handlinger, liturgien tilskriver dem. Præsten er dialogens ledende stemme. Hun læser bibelteksterne fra alter og prædikestol, læser kollekter og beder bønner, læser ritualteksterne ved dåb og nadver, korstegner og overøser dåbsbarnet med vand, indstifter og uddeler brød og vin ved nadveren, og hun udlægger dagens evangelietekst i prædiken.

GUDSTJENESTEDELTAGERNE BESVARER løbende præstens udsagn, når de i fælles udsagn agerer som menighed. De rejser sig og svarer amen på præstens læsninger, og de synger salmer, hvor de selv lægger stemme til fortolkninger af det kristne budskab. I fadervor og trosbekendelsen forenes præstens og menighedens stemmer i fælles bøn og bekendelse. Menigheden er ikke en tavs og passiv menighed, men en aktiv medskaber af gudstjenesten. Hvis der ikke er nogen for præsten at tale med, er der ingen grund til at holde gudstjeneste, og derfor taler man om messefald, hvis ingen er mødt op. På Luthers tid afholdt præsterne ofte messe uden menighed eller uden menighedens inddragelse, fordi modtageren af præstens handlinger og tale var Gud og ikke menigheden. At messen må falde uden menighed, er et særligt kendetegn for en luthersk gudstjeneste.

For Luther var det en uskik at fejre gudstjeneste med Gud som modtager, fordi det fremstod, som om mennesker kunne påvirke Gud med handlinger, ligesom

man kunne forhandle med Gud og gøre sig bedre med egne gerninger. Det kendes som Luthers opgør med gerningsretfærdighed, og det indebærer, at gudstjeneste må foregå i fællesskab mellem præst og menighed, og at gudstjenestens mål er menighedens opbyggelse. Efter Luther har opgøret ført til skepsis over for rituelle handlinger, som rækker langt ud over Luthers eget opgør. Derfor har man i denne tradition fokuseret på ord som det primære – og af og til eneste – medium for forkyndelse.

I DAG SER MAN EN voksende forståelse for, at også lutherske gudstjenester rummer mange udtryksformer. I kirkerne vokser der konstant nye gudstjenesteformer frem. De nyfortolker, hvad en luthersk gudstjeneste er: børnegudstjeneste, meditationsgudstjeneste, rockgudstjeneste, Valentinsgudstjeneste og skolestartgudstjeneste. De leger med den klassiske form og konstrueres ofte ud fra en minimumsdefinition af, hvad en gudstjeneste skal indeholde: fx fadervor, bibeltekst, sang og velsignelse. Men samtidig henter de inspiration fra glemte eller fortrængte praksisformer fra katolske og ortodokse traditioner.

De nye gudstjenesteformer viser, at en luthersk gudstjeneste også i dag er i dialog med verden og hverdagen ved at tale ind i gudstjenestedeltagerens liv og ved at invitere til dialog i særlige livsfaser eller ved særlige anledninger.

Babysalmesang er en ny og populær aktivitet i mange kirker. Her anvender man kirkerummet, rytmisk bevægelse og fællessang til at skabe en ny fortrolighed. Foto / Thomas Emil Sørensen, Polfoto

På Torslunde Kirkes alterbordsforside fra 1561 ses en luthersk gudstjeneste med de to sakramenter; dåb og nadver. Kunstneren er ukendt, men forlægget for billedet er et stik af Lucas Cranach den Ældre, hvor Luther selv stod på prædikestolen. I den danske variant er det, som inskriptionen antyder, sognepræst Johannes Jacobsen, der prædiker. Foto / Lennart Larsen, Nationalmuseet

FORTIDSNØGLER I FREMTIDSLÅSE

SALMEREFORMATOREN SIMON GROTRIAN

AF JAKOB SCHWEPPEHÄUSER
POSTDOC, CENTER FOR LITTERATUR
MELLEM MEDIER, AARHUS UNIVERSITET
Profilmfoto © Suste Bonnén

JESUS KRISTUS SOM JOKEREN i lommen. Gud som dyneløfter. Engle, der står på ski. Alt sammen optræder det i kristne menighedssalmer – men kan man synge den slags i kirken?

Spørgsmålet er blevet stillet utallige gange, siden digteren Simon Grottrian (1961-), som citaterne stammer fra, for godt ti år siden indledte sit omfattende virke som salmist. Han har skrevet madsalmer fyldt med mayonnaise og remoulade og fodboldsalmer med driblinger og stolper. En af sine salmer foreslår Grottrian sunget på melodien til *Yesterday*, og i teksterne svirrer gummibåde og ufoer ind og ud mellem det bibelske inventar. De moderne ord og fænomener er måske den tydeligste markering af, hvad der er på færde i Grottrians salmer – nemlig en markant fornyelse af en gammel tradition. Ordet 'psalme' stammer fra de gam-

meltestamentlige Davids Salmer, og langt op i det 17. århundrede bruges det udelukkende om disse. Gennem hele middelalderen synges Davids Salmer stadig, og for Martin Luther og ligesindede fungerer de som forbillede for den nye salmedigtning: Man føler sig strengt forpligtet over for salmesangens tradition. Alligevel er det, reformatorerne gør, særdeles nyt – og mere radikalt end noget utraditionelt ord hos Grottrian.

FØR LUTHER stod professionelle sangere for salmesangen i den katolske messe, og salmernes sprog var latin. Selvom Luther ikke bør tilskrives hele æren for at have indført menighedssang på nationalsprogene, kan hans indsats på området næppe overvurderes. I den luthersk-protestantiske gudstjeneste står ordet i centrum, og salmesangen, som er blevet kaldt den protestantiske højmesses hjertebarn, lader menigheden huske og inderliggøre evangeliet. Det er ganske enkelt komplet umuligt at forestille sig en original og eksperimentel nutidig omgang med salmegenren som Grottrians uden den radikalt fornyende impuls, der er udgået fra den reformatoriske bevægelse.

Adskillige af Grottrians salmer bygger på et direkte forlæg fra salmetraditionen – fx den, der begynder med ordene: "En mand er død på korsets knast". Den er skrevet med afsæt i den gamle julesalme *Et barn er født i Bethlehem* og overtager dens struktur og det dobbelte halleluja. Men hvor sidstnævnte begynder med Jesu fødsel, begynder førstnævnte med hans død. Det er et voldsomt, men måske også humoristisk greb.

HUMOR ER EN SJÆLDENHED i salmetraditionen, men ikke hos Grottrian. Han fornyr, men han gør det med stor traditionsbevidsthed. Grottrian-salmens næstsidste linje er endda identisk med originalens berømte åbningslinje. *Et barn er født i Bethlehem* har i øvrigt selv en forgænger i traditionen: *Ein Kind geboren zu Bethlehem*, som igen er en oversættelse af den gregorianske hymne *Puer natus in Bethlehem*. Og denne er skrevet over Lukasevangeliets kapitel 2, det såkaldte juleevangelium. Man kan sige det sådan, at enhver salme følger sig ind i den kristne digtnings geologiske lag, som dybest nede består af de bibelske tekster.

Selvom Grottrians salmedigtning med alle dens nyskabelser kan fremstå påfaldende moderne og original, hviler den – som Luthers egen gjorde – i høj grad på traditionens skuldre. På for eksempel Thomas Kingos (1634-1703) barokke kontraster, H.A. Brorsons (1694-1764) sanselige inderlighed, N.F.S. Grundtvigs (1783-1872) lysende optimisme og B.S. Ingemanns (1789-1862) tillidsfulde barnetro.

Ligesom salmedigtningen er kristendommen som sådan til stadighed udspejlet mellem tradition og fornyelse. Hvor vægten skal lægges, er et evigt stridspunkt, men selve dette at videreføre kristendommens grundimpuls – den impuls, der begyndte med Jesus Kristus – indebærer en fortløbende fornyelse. Evangeliet må til enhver tid forkyndes ind i samtiden, aktualiseres, genfortolkes – uden at kappe forbindelsen til udgangspunktet. For som salmerekformatoren Simon Grottrian formulerer det: "Fortidsnøgler passer ind i fremtidslåse." Og for resten er svaret ja: Hans salmer kan godt synges i kirken. Det bliver de nemlig allerede!

Foto / folkekirken.dk

EN MAND ER DØD PÅ KORSETS KNAST

En mand er død på korsets knast
korsets knast
da åbnes vi, og himlen brast
halleluja, halleluja.

Den første nat er rød som blod
rød som blod
apostlen ejer smertemod
halleluja, halleluja.

Men alle nætter efter den
efter den
har flettet bønner helt herhen
halleluja, halleluja.

Og manden har en fingerring
fingerring
han krones af triumfens sving
halleluja, halleluja.

For han har puffet stenen væk
stenen væk
en skrigdæmon er død af skræk
halleluja, halleluja.

Og sådan hæves døden op
døden op
af livet med sin verdenskrop
halleluja, halleluja.

Den samme mand i frelserklud
frelserklud
fik verden til at holde ud
halleluja, halleluja.

En dag, hvor visdomshimle skød
himle skød
blev kærligheden natterød
halleluja, halleluja.

Men midt i blomsten findes han
findes han
deroppe over korsets rand
halleluja, halleluja.

Og han vil fragte haven hjem
haven hjem
et barn er født i Betlehem
halleluja, halleluja.

Simon Grottrian: *Natterøde daxis*. Gyldendal 2013

Foto / Christian Roar Pedersen, Aalborg Stift

 SALMEBOGEN ER DANSK
DIGTNINGS UBESTRIDT
MEST UDBREDTE
POESIBOG, JA DEN
MEST UDBREDTE
BOG OVERHOVEDET

Bjarne Sandstrøm: "Salmen - fra kampsang til lovprisning" i *Dansk litteraturs historie*, Mortensen og Schack (red.), 2006-09, Gyldendal.

HVIS EN TRADITION IKKE FORNYR SIG, SÅ STIVNER DEN

MODERNE SALMER AF BJERRE OG TEITUR

Hvis en tradition ikke fornyr sig, så stivner den. Men heldigvis er der i dag mange bud på nye salmer, der går i dialog med den gamle og traditionsbundne genre. De moderne salmer viser, at der er behov for at sætte nye ord på troen og på de følelser, som vækkes til live ved fællessang og kirkelige handlinger. Vi kan synge sammen og åbne vore hjerter, så vi finder mod, finder vej og finder hjem – og vi kan synge sammen og fundere over, om Gud virkelig kan forventes at svare på alle vores spørgsmål. Måske skal nogle spørgsmål stilles anderledes?

ÅBENT HJERTE

Tiden gik og førte os
på ny fra sted til sted
Hvad vi søgte på vor vej
tog horisonten med
Men under himlens blå
er en dyb og evig klang
Alt hvad vi tænkte på
brød den ned for sjælens trang
Åbent hjerte finder altid hjem.

Tvivlen kom og lagde sig
omkring os som et slør
Frygten holdt os fanget i
os selv bag lukket dør
Men under himlens blå
er en dyb og evig klang
Alt hvad vi frygtsomt så
brød den ned for sjælens trang
Åbent hjerte finder altid mod.

Tiden gik og verden var
konstant foranderlig
Dale blev til bjerge
mens vi vandrede forbi
Men under himlens blå
var en dyb og evig klang
Trapperne vi skal gå
Bygges op af sjælens trang
Åbne hjerter finder altid vej.

GUD ER DEN, DER IKKE SVARER

Teitur opfordrer til, at salmen synges og spilles med undren

Hvorfor er mit navn ik' noget?
Gud er den, der ikke svarer
Hvorfor når jeg er eksperten?
Gud er den, der ikke svarer.

Hvorfor er jeg ikke ridder?
Gud er den, der ikke svarer
Hvorfor er min far så tosset?
Gud er den, der ikke svarer.

Hvorfor ringer bossen ikke?
Gud er den, der ikke svarer
Hvorfor roser ing' min karry?
Gud er den, der ikke svarer.

Hvorfor ingen sex på toget?
Gud er den, der ikke svarer
Hvorfor når jeg er eksperten?
Gud er den, der ikke svarer.

Hvorfor gik du ud'n at sig' det?
Gud er den, der ikke svarer
Hvorfor overhaler Audi'n?
Gud er den, der ikke svarer.

REFORMATIONSQUIZ

HVOR MEGET KAN DU HUSKE AF DET,
DU HAR LÆST I MAGASINET?

**1. HVAD HEDDER DEN VEJLEDNING TIL
ALMINDELIGE MENNESKER OM, HVORDAN
DE SKULLE LEVE ET GODT KRISTENT LIV,
SOM LUTHER UDGAV I 1529?**

1. OM ET KRISTENMENNESKES FRIHED
2. DEN LILLE KATEKISMUS
3. OM DE GODE GERNINGER

**4. HVILKEN MODERNE SALMEDIGTER HAR
SKREVET EN NY TEKST TIL 1500-TALSSALMEN
ET BARN ER FØDT I BETHLEHEM?**

1. SYS BJERRE
2. SIMON GROTRIAN
3. TEITUR

**2. SÆRLIGT EN TEKNOLOGI FIK STOR
BETYDNING FOR UDBREDELSEN AF
LUTHERS IDEER. HVILKEN?**

1. BOGTRYKKERKUNSTEN
2. HJULET
3. KIKKERTEN

**5. HVAD HED LUTHERS SLAGKRAFTIGE KONE,
SOM HAN YNDEDE AT KALDE HERR KÄTHE?**

1. KATHARINA VON BORA
2. KATINKA VON BORA
3. KATHARINA VON BERTA

**3. LUTHER SOM LEGETØJ! MEN HVEM
STÅR BAG DEN LILLE PLASTIKMAND?**

1. LEGO
2. MATTEL
3. PLAYMOBIL

**6. HVILKEN FRYGT LÅ TIL GRUND FOR KØB
AF AFLADSBREVE?**

1. FRYGTEN FOR SKÆRSILDEN
2. FRYGTEN FOR DET EVIGE LIV
3. FRYGTEN FOR AT BLIVE
UDSTØDT AF SAMFUNDET

7. HVEM VILLE IFØLGE LUTHER PÅ DOMMENS DAG GÅ FORAN ALLE PAYER?

1. EN FROM SKOLELÆRER
2. ET FROMT BARN
3. EN FROM MUNK

8. HVAD VAR LUTHERS 95 TESER FØRST OG FREMMEST ET OPGØR MED?

1. DEN KATOLSKE KIRKES HANDEL MED AFLADSBREVE
2. DEN KATOLSKE KIRKES HELGENDYRKELSE
3. DEN KATOLSKE KIRKES ARKITEKTONISKE INDRETNING

9. HVORNÅR BLEV REFORMATIONEN GENNEMFØRT I DANMARK?

1. 1517
2. 1523
3. 1536

10. HVAD BETYDER IKONOKLASME?

1. IDOLDYRKELSE
2. STILFIGUR
3. BILLEDØDELÆGGELSE

11. HVAD BETYDER UDTRYKKET 'SOLA SCRIPTURA'?

1. KONGEN ALENE
2. SOLEN ALENE
3. SKRIFTEN ALENE

12. HVAD ER 'KAGSTRYGNING', SOM VAR EN AF DE AFSTRAFFELSES METODER, DER BLEV ANVENDT PÅ LUTHERS TID?

1. BRÆNDEMÆRKNING
2. STENING
3. PISKNING

13. HVAD SYMBOLISERER DEN GYLDNE RING I LUTHER-ROSEN?

1. AT HIMLENS SALIGHED VARER EVIGT
2. AT ÆGTESKABETS BÅND ER UBRYDELIGT
3. AT VI ALLE GENNEM DEN RETTE TRO FÅR EN GLORIE, NÅR VI KOMMER I HIMLEN

FIND DE RIGTIGE svar på reformation.fuau.dk

Her kan du også finde inspiration til undervisningsforløb til et bredt udvalg af gymnasiets fag.

Vil du gerne vide mere om Martin Luther og reformationen, så findes der på danmarkshistorien.dk et væld af artikler, historiske kilder og blogindlæg udarbejdet af forskere fra Aarhus Universitet. På luther2017.dk kan du også finde materiale og en samlet oversigt over alle de arrangementer, som holdes i Danmark i 2017 i anledning af 500-året.

R · Я

HISTORISK TALKSHOW MED LUTHER

"Luther, her er dit liv!" Mød Martin Luther, når han er af-tenens gæst i et talkshow, der går helt tæt på reformati-onens hovedperson. Vært på Deadline, Niels Krause-Kjær interviewer Luther, der levendegøres af skuespiller Bjarne Henriksen. I første akt sidder reformatoren i den varme stol. Han konfronteres med sine egne udtalelser, handlinger og holdninger og indvier os i, hvad der var med til at præge hans tid, tanker og liv.

Vi skal møde hans nærmeste venner, mest prominente fjender og ikke mindst hans slagkræftige kone, Katharina. I anden akt lægges Luther tilbage i graven, og forskere går på scenen og giver os perspektiv på, hvad vi lige har oplevet. Vi skal blandt andre møde lektor i religionsvi-denskab, Marie Vejrup Nielsen, som analyserer, hvordan Luther bruges i politik og populærkultur i dag, og histori-ker Louise Kallestrup, der sætter os ind i, hvordan Luthers tanker kom til Danmark og forandrede vores samfund.

Oplev Historisk Talkshow med Luther på turné i oktober og november 2017. For yderligere information, se reformation.fuau.dk

KØBENHAVN: DEN SORTE DIAMANT

Fredag den 20/10 (Premiere)

Lørdag d. 21/10

SØNDERBORG: SØNDERBORG TEATER

Lørdag den 28/10

AARHUS: AARHUS TEATER

Tirsdag den 31/10

AALBORG: MUSIKKENS HUS

Lørdag den 4/11

ODENSE: KULTURMASKINEN

Tirsdag den 7/11